

סיפורה של סבתא רייזי

פתח דבר

ילדותה של רייזי לא בישרה דבר על הבאות.

הייתה זו ילדות יפה. רייזי גדלה בבית אמיד, חם ואוהב, הבת הצעירה במשפחה חמה ומלוכדת, ילדתם של זוג הורים שהשכילו לתת לילדיהם בסיס איתן בצאתם אל העולם. והעולם היה פתוח בפניהם. בחופש ובלא פחד, נעו בין טשין שבצ'כיה לפולין, ביקרו קרובי משפחה ונהנו באתרי נופש.

בת 10 הייתה רייזי, כשפרצה מלחמת העולם השנייה. ברגע אחד התהפך עולמה. כל מה שהכירה נעלם לבלי שוב. בת התפנוקים, שהורגלה לשפע, נאלצה, בן יום, לעמוד בתורים ארוכים כדי להשיג פתלחם עבור משפחתה, לנדוד בין ערים, בהתאם לצורח הנאצי, להתגורר, בצפיפות גדולה, עם אימה ואחיה, לעבוד בפרך ולסבול פחד מוות וחרפת רעב. הבסיס החינוכי והרוחני שהוענק לה בימי ילדותה, עמד לה כמשענת וכקביים בימים הקשים הללו.

בת עשר בלבד הייתה רייזי, כשנאלצה לעזוב את ביתה. ועל אף גילה הצעיר באותה העת, חדים זיכרונותיה משנות הילדות, מפורטים וצלולים: מנהגים, דקדוקי הלכה ואורחות חיים - כל אלה טבועים בה לעד.

אט אט, נאלצה להיפרד מכל בני משפחתה, הגרעינית והמורחבת.

בכל מקום שבו עברה בעת המלחמה: העיירה אושוויץ, קראקוב, גטו בנדז'ין-סוסנוביץ', ומחנה העבודה פטרס וולדאן, ניכרו שכלה הישר, ואומץ ליבה. רייזי השכילה להבין, מצבים ואנשים, בבגרות ובחכמה השמורים, בדרך כלל, לאנשים בוגרים בהרבה מהילדה והנערה הצעירה שהייתה. בזכות חכמתה, נשלחה למחנה העבודה פטרס וולדאן, ככוח עבודה חיוני למאמץ המלחמתי. היא נהגה להתנדב לנקות את בית החרושת שבועבדה, משום שכך יכלה לחפש, ולמצוא, מזון נוסף. מזון, שנתן לה כוחות להמשיך ולשרוד ולעבוד. שהרי מי שלא עבד, נשלח להשמדה. היא גילתה משמעת עצמית אדירה, כאשר אגרה לחם, מתוך המנה היומית הזעומה שהוקצבה לה, כדי שיהיה לה למאכל בעת "צעדת המוות" שאליה חששה להישלח.

בכל מקום, ובכל שלב, גילתה רייזי תושייה ופעלה. היא לא חיכתה שדברים יקרו לה, אלא גרמה להם לקרות. כך שרדה את מלחמת העולם והשואה.

המכה הקשה מכל, עדיין חיכתה לה. בתום המלחמה, עת חזרה לטשין, נודע לה, כי רק אחות אחת, רוזה, שרדה את השואה. כל יתר כל בני משפחתה האהובים נספו. רוזה חזרה מוכה ושבורה מן המחנות, ורייזי שוב נטלה את היוזמה, והובילה. בקור רוח, בלי פחד, התמודדה עם כל המכשולים שעמדו בפניה: תבעה את ביתה בחזרה, התפרנסה מהשכרת דירות, השכירה שטחים למסחר, ועוד. רק בת שש עשרה הייתה רייזי בתום המלחמה, אך היא נהגה כאדם מבוגר, בעל ניסיון וחכמת חיים.

כלא העמדות לזכותה גם כאשר באה לבנות את ביתה והאחיות חייגה עם אהובי ליבה - שלמה אמסטרדם. 63 שנים היו רייזי ושלמה בעל ואישה. 63 שנים טובות, מאושרות, שהביאו עמן את שני ילדיה האהובים מכל, לזר, וחדווה, ובעקבותיהם, את הנכדים והנינים. כתמיד - רייזי יכלה לכל הקשיים: למעבר מצ'כיה המוכרת לארץ חדשה וזרה, לתנאי החיים הצנועים, לאחר השפע שבו הורגלה בילדותה. הבית שהקימה היה בבחינת נחמה ופיצוי על האובדן העצום שידעה.

מותם של שני ילדיה, לאחר מחלה קשה, היה ועודנו מכה אנושה עבור רייזי. כך גם מותו של שלמה, אלוף נעוריה ושותפה לדרך. אך רייזי, כמו רייזי, לא נשברת. מזילה דמעה במסתרים, ובחוץ זוקפת את קומתה, ושומרת על הדרת כבוד והעליונות. ממשיכה להרעיף אהבה על חתנה וכלתה ועל נכדיה וניניה - נחמתה הגדולה.

בהביטה אל העתיד, מאחלת רייזי לנכדיה, כיישכילו, אף הם, לשמור על שלמות המשפחה ואחדותה. בבחינת: "דע מאין באת - ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון". המשפחה היא מקור האור והכוח, בסיס האם שממנו יוצאים אל העולם, וחוזרים בשמחה אל חומו ואורו.

נגה שנער-שויער, כרכור, 2014.

פרק 1: ילדות בטשין

רייזל (רייזי) שרף (Resi Scharf) נולדה ב-13 לאוקטובר 1928, בעיר טשין (Cesky Tesin) שבצ'כוסלובקיה. שמה, רייזל, ניתן לה על שם סבתה, אם אביה.

שמשון שארף

אביה, **שמשון שרף**, נולד בשנת 1879 בקראקוב, פולין. הוא נישא ל**שרה**, והשניים קבעו את ביתם בעיר טשין, בגבול פולין - צ'כוסלובקיה.¹ נולדו להם שישה ילדים: **ברטה**, **רגינה**, **רוזה**, **שלמה**, **פלה** ו**ראובן**.

לימים נפטרה שרה. שמשון, האלמן, נישא, בשנית, ל**פריזדה** (לבית **וקשטוק** (Vakshok)), ילידת שנת 1886, אף היא מקראקוב, ונולדו להם שלושה ילדים: **זלמה** (1921), **יעקב** (1924) ו**בתהזקונים** - **רייזי** (1928).

משפחת שרף התגוררה בבית מידות מודרני, רחב ממדים, ברחוב זקסנברג (Saksenberg), מס' 13. רייזי מתארת בית אמיד, מפואר, עם: "רצפת פרקט, רהיטים מוינה, תמונות, שטיחים ונברשת מהודרת עם חלקי זכוכית ופנינים".

1 **טשין** - עיר בגבול פולין - צ'כיה. על פי המסורת הוקמה טשין בשנת 810 על ידי שלושה אחים, בני מלך, שמצאו במקום מעיין, והחליטו לייסד יישוב. העיר הייתה לבירת דוכסות טשין. רוב תושביה היו פולנים וצ'כים שבתוכם ישבו גם מיעוטים של גרמנים, הונגרים ויהודים. מאז סיום מלחמת העולם השנייה חצויה, טשין, על ידי נחל האולזה וגם על ידי הגבול שבין פולין ובין צ'כיה.

קטעי המידע בספר זה מקורם באתרי האינטרנט הבאים: "יד ושם" - רשות הזיכרון לשואה ולגבורה, מרכז מורשת יהדות פולין, הארגון העולמי של יוצאי זגלמביה, ויקיפדיה.

רייזי רביעית משמאל, שורה שניה. גן הילדים בטשין, 1932

הבית כלל מטבח, חדר-אוכל, סלון, וחדרי שינה: להורים, לילדים ולעוזרת. רייזי: "הייתה לנו מרפסת אלגנטית, שיצאה מהסלון, ובקיץ ישבנו בה. אני זוכרת את עצמי יושבת גם על אדן החלון, ואימא הייתה נותנת לי תפוח עץ".

האב שמשון שרף היה הבעלים של בית חרושת מצליח לכובעי בד, שהיה ממוקם בחלקה האחורי של גינת הבית. הוא ראה ברכה בעמלו: תפר כובעים (לפי מכרז) לצבא ולמשטרה הצ'כית, וגם ללקוחות פרטיים. האם - פרידה, הייתה עקרת בית. מקור הכנסה נוסף של המשפחה, היה דמי השכירות: המשפחה התגוררה רק בחלק מהבית הגדול, ושלוש דירות נוספות הושכרו לדיירים. בנוסף, בחלקו הקדמי של הבית היו ממוקמים שטחים למסחר, שהושכרו לארבע חנויות: חנות נעליים, חנות פרוות, חנות אופניים וחנות ל"כל מיני".

ההורים היו אנשים חמים, אשר ביטאו את אהבתם לילדיהם במילים, חיבוקים ונשיקות. המפגש המשפחתי היה חשוב להורים: "בכל ערב ישבנו, סביב השולחן. אבא היה אדם אינטליגנטי, שקרא, מלבד את ספרי הקודש, גם ספרים ועיתונים מאותה התקופה, והיה מספר לנו דברים מעניינים, למשל על הספר 'האדמה הטובה' של פרל בק."

שלמה וראובן, בניו של האב שמשון מנישואיו הקודמים, התגוררו עם אביהם ומשפחתו בטשין. משבגר שלמה הונישא (לבת העירקראקוב), התגורר בקומה העליונה של בית המשפחה.

שלמה אהב מאוד את האוכל שבישלה האם, פרידה. וכך, בדרכו הביתה, נהג תמיד לעצור במטבחה של פרידה, טעם ממעדניה, ולאחר מכן, אכל גם את האוכל שהכינה אשתו.

ארבע בנותיו של האב שמשון, נישאו, ועקרו לפולין. רוזה גרה בעיר אושוויץ, ויתר הבנות: ברטה, רגינה ופלה - בקראקוב. הקשר עם האחיות שבפולין היה קבוע וחם. רייזי: "בכל קיץ הן היו מגיעות (בכל פעם אחת מהן, כילא היה מקום) כדי להתארח אצלנו לתקופה ממושכת. פעמיים בשנה נסעתי, עם אימא, להתארח, בקראקוב, אצל משפחתה, ואבא היה נוסע לקרלסבד - עיירת נופש בצ'כוסלובקיה, שנודעה במעיינות החמים שלה. בהיעדרו, השגיחה אחותי, זלמה, על המפעל".

רייזי זוכרת את הביקורים בקראקוב, אצל הורי אמה, **שמואל ושיינדל**, עמם התקשתה לשוחח, כיון שלא דיברה פולנית, וגם מפגשים עם סבה **מנשה** (אביו של אביה שמשון), שאת ידו נישקה, והוא כינה אותה: "רייזל'ה".

בית משפחת שרף היה בית דתי, שהתנהל על פי מצוות ההלכה והדת היהודית. האב גידל זקן, והתהלך חבוש בכובע, האם כיסתה את ראשה בפאה. בערבי שיש, הייתה האם מדליקה נרות שבת, בפמוטים גדולים על השולחן, והאב פקד, בכל יום, את בית הכנסת.

רייזי מספרת: "בטשין לא היה מוהל. כדי להביא את הבנים, הילודים, בבריתו של אברהם אבינו, היה צורך להביא מוהלים מסלובקיה או מפולין, והדבר היה כרוך בממון רב. אבי, שרצה להקל על יהודי טשין, ובפרט אלה שידם לא השיגה לשלם את ההוצאות הכרוכות במילה, הוכשר לתפקיד מוהל. אחר-כך היה מקיים את מצוות ברית המילה, ללא תשלום, לעניי העיר. לאבי היו ידי זהב. הוא הצטיין במלאכתו זו כל כך, עד שגם עשירי העיר ביקשו אותו, ואת ילדיהם מל, תמורת תשלום. אני זוכרת איך הגיע לטשין פרופסור מפורסם מוינה, כדי שאבא ימול את בנו, וקרא לאבא 'הר קולגה'."

האב, שמשון, היה דמות ידועה בטשין, ומראשי הקהילה היהודית במקום. רייזי זוכרת כן, כיאות למעמדו, היה מקבל מראש העיר איגרת ברכה לקראת ראש השנה. הקהילה היהודית בטשין מנתה כ-4,000 איש 'בצד שלנו'. רייזי: "אבא, ביחד עם שני יהודים נוספים, בנו בית כנסת בצד הפולני. לכן, היה צורך בדרכון כדי להגיע אליו. אלא שנשיאת דרכון (טלטול), אסורה בשבת. לכן, אני נשאתי את הדרכון עבור אבא."

MUZEUM TĚŠÍNSKA

Tradice muzejní dokumentace historického území Těšínské sbírky L.J. Šeršníka. Dnešní státní regionální muzeum vlast (zemědělství, řemesla, kroje, textil, lidový nábytek, lidové umění a mineralogie. Připravuje se nová expozice KLENOTY TĚŠÍNSKA

בית ילדותה של רייזי בטשין. כיום משמש כמוזיאון לאומי לתולדות צ'כיה

האם, פרידה, הופקדה על אחזקת משק הבית וניהולו. בבית המשפחה הגרה גם **שטפי**, העוזרת הנוצרייה, שביצעה את עבודות הבית: ניקיון, כביסה, גיהוץ, וסייעה בעבודות המטבח. שטפי קצצה, קילפה וגירדה, אך כדי לשמור על כשרות המזון, האם פרידה, היא שבישלה.

התפריט המשפחתי, כלל, בעיקר, אוכל יהודי פולני. בימי שישי: גפילטע פיש ("הקרפיונים שחו באמבטיה"), מרק עם אטריות (לוקשן) ושעועית גדולה ("בובלוך צוקר בונן", שהאב שמשון הזמין במיוחד מפולין), צימעס, ולקינח - קומפוט. קרפלך ביום כיפור ובפורים, בורשט בקיץ, ובחורף - טשולנט (חמין). החמין הוכן במטבח הבית, ונמסר לבישול ממושך אצל האופה, ובשבת בבוקר הייתה שטפי מביאה אותו.

רייזי: "פעם אחת שטפי לא יכלה להביא את הטשולנט מהאופה, אז שלחו את אחי, יעקב, ואותי להביאו. אני זוכרת איך סחבתי את הסיר הגדול והכבד, בעוד אחי מחזיק לי את היד כדי שהסיר לא ייגע ברצפה, ויעבור ישירות מהתנור של האופה אל התנור שבבית. עוגות אפו בבית. אימא אפתה עוגות נהדרות: עוגת גבינה, עוגת תפוחים, עוגת קקאו ועוגת אוכמניות."

רייזי מתארת את שגרת הארוחות בימי חול: "בכל בוקר היה מגיע מישהו, עם סל של לחמניות, לפי הזמנה אישית שלנו. מוצרי חלב נקנו בחנות. אימא הכינה מהחלב לבן, שהוגש בכוסות זכוכית. אכלנו גם יוגורט, שאותו שלח אותי, אבא, לקנות אצל הגויים. בצהריים אכלנו את הארוחה העיקרית, בשרית או חלבית, ובערב, כמו כאן: ירקות, ביצים, לחם וחמאה."

רייזי מתארת את החגים של ימי ילדותה:

בראש השנה - נערכה סעודה חגיגית, והלכנו לבית הכנסת. **ביום כיפור** כולם צמו, וכמובן - שהו כל היום בבית הכנסת. **בסוכות**, הייתה לנו סוכה בנויה, בחצר הבית, עם גג שיכול היה להיפתח ולהיסגר, ותנור, כדי להתחמם (בצ'כיה כבר קר בספטמבר-אוקטובר). הגברים אכלו בסוכה, וגם אני - הקטנה. הנשים אכלו בבית.

בחנוכה היה אבא יוצר, בעצמו, סביבונים מנחושת, בעזרת תבנית עץ. לכל ילד היה הסביבון שלו, ועמם שיחקנו. הייתה לנו חנוכייה גדולה, שנרותיה בערו על שמן זית, ואבא היה מדליק ומברך על הנרות.

בפורים - רק הבנים התחפשו. היהודים חילקו, איש לרעהו, משלוחי מנות. לאבא היה, בעיר, אח בוגר ממנו, והיינו מביאים משלוחי מנות לביתם. בצהרי החג, התקיימה סעודת פורים, שלאחריה היינו הולכים, כולנו, לקריאת המגילה בבית הכנסת. אחרי המגילה היו באים אלינו, הביתה, אורחים, אוכלים ושותים.

רייזי ראשונה מימין, שורה עליונה. בית יעקב - שנות השלושים

פסח היה חג המרכזי של השנה, וקדמו לו הכנות רבות. לקראת פסח, היינו מחליפים את כל הכלים. היו לנו מערכות כלים שלמות לפסח. במטבח, היו לנו משטחים מעץ, שכיסו, בהתאמה מדויקת, את המשטחים שלימי החול, כדי לשמור על הכשרות. כנהוג בחוץ לארץ, קיימנו את סדר הפסח פעמיים, ערב אחרי ערב. אבא, 'אב הסדר', היה קורא את ההגדה מההתחלה ועד הסוף, מספר ומבאר לנו, תוך כדי הקריאה. האחים מפולין היו מגיעים לפסח לפי תור - בכל פעם משהו אחר. הילדים היו גונבים את האפיקומן, ו'דורשים', תמורתם, מתנות. מצות קנינו מסלובקיה. כשהייתי מגיעה לביקור אצל סבתא בקראקוב, היא הייתה מכינה לי מצות עם חמאה, גם לא בפסח. שם ניתן היה לקנות מצות כל השנה.

בשבועות אכלנו מאכלי חלב: בלינצ'ס, עוגות גבינה ודגים. על התמונות בבית היינו תולים עלים ירוקים - לסמל את הביכורים והתוצרת החדשה.

בטשין לא היו מוסדות חינוך יהודיים. לכן נשלחו ילדי משפחת שרף לגן ילדים, ומאוחר יותר לבית-ספר גרמני, שבו למדו ביחד ילדים יהודיים ונוצרים. האווירה במוסדות אלה הייתה נוחה ליהודים, ולא הורגש בהם גילויי אנטישמיות. בשעות אחה"צ נהגה, רייזי, ללכת ל"בית יעקב"². בימישבתוראשון, שבהם לא התקיימו לימודים, נהנו בני המשפחה מטיוילים ומשחייה בבריכה העירונית. רייזי הספיקה ללמוד בביה"ס עד לכיתה ה'. ואז - פרצה המלחמה.

2 "בית יעקב" - שמה של רשת בתי ספר חרדית לבנות, שהוקמה בראשית המאה ה-20 בקראקוב שבפולין, במטרה לאפשר לבנות יהודיות מסגרת, בה יוכלו להעמיק את ידיעותיהן בנושאי יהדות.

פרק 2: מלחמה וזיכרון

ב-1 לספטמבר 1939 פלש הצבא הגרמני לפולין. בעקבות זאת, פרצה מלחמת העולם השנייה. חייהם של מיליוני יהודים ברחבי אירופה השתנו, בין לילה, ללא הכר. עידן חדש החל. שונה מכל שידעה האנושות לפניו.

חלוקת צ'כוסלובקיה, ערב מלחמת העולם השנייה, הייתה תוצאה של הסכם מינכן, שנחתם בספטמבר 1938. ההנהגות הפוליטיות של בריטניה וצרפת פעלו מתוך מדיניות של פיוס, במטרה למנוע מלחמה עם גרמניה הנאצית. במסגרת מדיניות זו, נענו מעצמות המערב לדרישתה של גרמניה לקבל את חבל הסודטים מצ'כוסלובקיה, באמתלה שבחבל זה יש רוב של גרמנים. דרישה זו, הייתה המשך למדיניות התפשטות טריטוריאלית גרמנית, שעוד קודם לכן באה לביטוי בסיפוח (אנשלוס) של אוסטריה.

בעת ההיא הייתה, צ'כוסלובקיה, מדינה צעירה, עצמאית ודמוקרטית, בעלת כוח צבאי ומפעלי נשק, שהייתה יכולה לנסות ולהתמודד ולהגן על עצמה אל מול הצבא הגרמני. אובדן חבל הסודטים הפר את שלמותה הפנימית, ואת יכולתה להגן על עצמה. במקביל, כבשה הונגריה חלקים מסלובקיה, ואילו פולין כבשה את אזור טשין.

למרות ההסכם, פלשו צבאות גרמני בחודש מרץ 1939 אל צ'כיה, כבשו את שארית המדינה, וסיפחו אותה ל"רייך" הגרמני. הייתה זו יריית הפתיחה לכיבוש גרמני אכזרי, שכלל משלוחם של מתנגדים למחנות ריכוז, רצח המוני, עבודות כפייה והשמדת היהודים. משטר אימים זה נמשך עד לכניסת הצבא האדום לפראג במאי 1945.

רייזי מספרת: "בשנת 1933, עם עליית היטלר לשלטון בגרמניה, הוציאו אותנו ההורים ממוסדות הלימוד הגרמניים, ועברנו לבי"ס צ'כי, לא היהודי. באותן שנים (1933-1939), החיים המשיכו במסלולם הרגיל - בצ'כיה לא הייתה אנטישמיות, ומלבד המעבר לבית-ספר אחר, לא הרגשנו בהבדל.

ב-1 בספטמבר 1939, פלשה גרמניה לפולין, ומלחמת העולם השנייה החלה.

תחנה 1 : אושוויץ

רייזי: "כשפרצה המלחמה, הייתי בחופשה, אצל אחותי הגדולה, רוזה, באושוויץ¹. הייתי אז כמעט בת 11. מיד עם תחילת המלחמה, הופצצה אושוויץ-שתי פצצות נפלובאזור מסילת הרכבת. הגרמנים נכנסו, ויהודים החלו להימלט לכיוון קראקוב, ברגל.

ארזנו תיק במהירות, כדי לברוח. לפני שעזבנו, ביקשה ממני אחותי, רוזה, להיכנס לבית הקברות היהודי, לפקוד את קברו של סבא רבא של אבינו (יעקב שרף). היא אמרה לי: 'תיכנסי עכשיו, לבקש שנגיע למחוז חפצנו בריאים ושלמים'. שאלתי: 'ואיך אמצא את הקבר?'. רוזה ענתה: 'יש שם מעין בית קטן'. נכנסתי. היו שם המון פתקאות, כנראה עם בקשות של יהודים שביקרו שם קודם. אמרתי שם את מה שהיא ביקשה, ויצאתי. לא הבנתי למה היא לא נכנסה בעצמה. רק בדיעבד התברר לי שהיא הייתה בהריון, ולכן לא נכנסה (נשים הרות לא נהגות להיכנס לבתי קברות). שנים לאחר מכן, חשבתי שבזכות התפילה הזו שרדנו, שתינו, את השואה. הייתי אומרת: 'רוזה ואני ביקשנו, ולכן ניצלנו, ומאז היה לי צער גדול שלא התפללתי על כל המשפחה'.

יצאנו לקראקוב: רוזה, בעלה (שמו היה וולף גרוס), בנם הקטן ואני. ההליכה לא הייתה קלה - רוזה הייתה בהריון וסחבה ילד קטן בעגלה. באמצע הדרך עצרנו, ללינה בבית של יהודים.

תחנה 2 : קראקוב

קראקוב הייתה מחולקת לשניים, משני עברי נהר הויסלה. מעל הנהר היה גשר ענק, שאותו היינו צריכות לחצות. שוטר פולני אמר לנו, שתכף מפציצים את הגשר, כדי למנוע את כניסת הגרמנים, ושלא נעבור. אחותי תפסה את הילד שלה, ורצה על הגשר. רצתי אחריה. השוטר צרח, אבל אנחנו לא עצרנו.

בקראקוב חיכה לנו אבא, שהגיע לשם עוד קודם, לחופשה השנתית שלו בבית ההבראה. אימא הייתה בבית, בטשין, עם אחותי ואחי. אני התאכסנתי עם אבא, אצל אחותי ברטה. רוזה ומשפחתה שהו בבית אחות בעלה.

אני זוכרת שיצאנו מהדירה, עמדנו ברחוב, וראינו את הגרמנים צועדים לתוך העיר. כמה ימים אחר כך, ראיתי חיילים גרמנים מגלחים זקנים ליהודים. זה הפחיד אותי.

---

1 אושוויץ (בפולנית: אושוויינצ'ים Oswiecim) היא עיר בדרום פולין, כ-60 קילומטר מדרום-מערב לקראקוב. שמה הגרמני של העיר, אושוויץ, נמצא בשימוש נרחב כשמו של מחנה ההשמדה אושוויץ-בירקנאו, שנבנה ופעל בסמוך לעיר, בזמן מלחמת העולם השנייה כחלק משואת יהודי אירופה. ערב מלחמת העולם השנייה, היוו היהודים כמחצית מאוכלוסיית העיר. רובם המכריע נספו בשואה.

זו הייתה התקופה של לפני החגים. אבא השיג, איכשהו, את ארבעת המינים. סוכה כבר לא הייתה. בבית שבו גרנו, היה חלון קטן, מעין צוהר, שדרכו בירכו על ארבעת המינים. היה שם תור של אנשים שרצו לעלות אל אבא, כדי לברך על ארבעת המינים. באותו הזמן, עדיין חשבנו שזה רק שלב חולף, יהיה בסדר."

תוצאות הכיבוש הגרמני, הורגשו מיד, גם בתחום המזון. רייזי מספרת: "בכל יום, לקראת הערב, היינו עומדים בתור, לפני המאפייה, כדי לקנות לחם. עמדנו משך שעות, לפעמים משש בערב עד עשר בלילה, ואם הלחם נגמר לפני שהגיע תורנו, שבנו הביתה בידיים ריקות. ערב אחד, עמדתי מול המאפייה עם אחותי פלה. שעת הסגירה התקרבה, ותורנו טרם הגיע. לקראת הסגירה, שלחה אותי, פלה, בגלל שידעתי גרמנית, לדבר עם הגרמני שהיה אחראי על חלוקת הלחם. הגרמני הכניס אותי למאפייה, וביקש בשבילי שתי כיכרות לחם. אחותי מיד לקחה אותן מיד, כדי שלא יגנבו ממני. חזרנו הביתה. באותו הערב, כל בני המשפחה עמדו בתור, במאפיות אחרות, אבל רק אני הצלחתי להביא לחם הביתה. אבא אמר: "רק הקטנה הביאה לחם."

תחנה 3 : טשין

אחרי החגים, שלחו אותי בחזרה לטשין. אימא נשארה בטשין כדי לשמור על הבית. צריך להבין: באותה עת, טשין הייתה שייכת ל'רייך' הגרמני, בעוד שקראקוב השתייכה ל'גנרלגוברנמן'². לכן, המעבר בין שתי הערים היה בעייתי. אימא עוד הצליחה לנסוע, פעם אחת, לקראקוב, לכמה ימים, כנראה כדי להעביר לאבא כסף וזהב, להוציא אותם מתוך 'הרייך'.

אבא החליט להישאר בקראקוב, בקרב יהודים. כשנפרדתי ממנו, לא ידעתי, כי שוב לא ניפגש לעולם. שהיתי בטשין רק כמה חודשים. באותה עת נאסר עלינו לבקר בביה"ס, והיינו סגורים בבית. בתחילת שנת 1940, הוכרזה טשין כ'יודנריין' (Judenrein), כלומר: נקייה מהיהודים. נאלצנו לעזוב. סגרנו את הבית היפה שלנו, ועזבנו אותו. היינו אמורים לנסוע לבנדז'ין בפולין - לשם הסיעו את כל האנשים מהאזור שלנו. אבל אימא אמרה: 'יש לנו בת באושוויץ. יותר טוב לחיות שם'. וכך נסענו אל רוזה, באושוויץ."

2 "גנרלגוברנמן" (Generalgouvernement – "הממשל הכללי") - עם כיבושה של פולין באוקטובר 1939, הכריז אדולף היטלר על חלוקתו המנהלית של האזור הכבוש. שטחים נרחבים מפולין סופחו ל"רייך השלישי". ארבעה מחוזות – ורשה, לובלין, ראדום, וקראקוב, לא סופחו לגרמניה, ונשלטו ע"י "הממשל הכללי".

זלמה, רייזי, יעקב, אימא פרידה, גטו בנדז'ין, 1941

תחנה 4 : גטו בנדז'ין

לקראת סוף שנת 1939 הוקם בעיר אושוויץ יודנראט, שאירגן מטבח ציבורי, לצורך אספקת מזון וחלוקת בגדים לנזקקים. באפריל 1941, הוציאו הגרמנים צו, שהורה לכל האוכלוסייה היהודית לעזוב את העיר, ולעבור לגטאות בעיירות הסמוכות: סוסנוביץ (Sosnowiec), בנדז'ין (Bendzin) וקשאנוב (Chrznów). בתוך כשבוע מיום הוצאת הצו, פונוכליהודי העיר. מאות נשלחו מהם למחנות עבודה. הנותרים, ובהם גם רייזי ובני משפחתה, התקבלו על-ידי צוותים של צעירים, ועמם גם צוות רפואי, שדאג לחולים ולקשישים, וע"י היודנראט, שנציגיו הכינו למענם מקומות מגורים בדירות של משפחות יהודיות.

רייזי מספרת: "נסענו ברכבת לבנדז'ין. בהתחלה שהינו בבית יתומים של יהודים, ושם חיפשו לנו חדר. קיבלנו חדר קטן. חיינו בתוכו ארבעה אנשים: אימא, זלמה, יעקב ואני. החדר היה קטן וצר מאוד, והכיל רק מיטה ושולחן צר. החלל היה כה קטן, עד כי נאלצנו לאכול בישיבה על המיטה. אימא, זלמה ואני ישנו, שלושתנו באותה המיטה, ויעקב ישן על מיטה מתקפלת. בחדר לא היו מים, ולא שירותים או מקלחת. השירותים היו בקומה למטה, ומקלחת עשינו בעזרת קערה במטבח." האוכל, מספרת רייזי, היה בצמצום רב. "היינו רעבים. לחם קיבלנו, באמצעות תלושים, ובכמות קטנה. אימא הייתה שוקלת את הלחם, כדי שיתחלק בינינו, בדיוק, שווה בשווה. היא הייתה חוסכת מפיה, כדי לתת לנו, הילדים, אוכל. אכלנו גם מעט תפוחי אדמה. אמרו אז, ששמרים הם בריאים כשאינן בשר. אז לשבת, אימא הייתה לוקחת בצל עם סולת, ומבשלת אותם עם מים ושמרים. זה היה מעדן, דליקטס. היה לזה טעם של כבד."

הקשיים אותם חוו, לא שברו את רוחם של בני משפחת שרף. רייזי: "למרות הקושי, הצפיפות, הרעב והדאגה, לא נשברנו. הקשר בינינו היה מצוין. עודדנו זה את זה ושאבנו כוח האחד מהשני. כל אותו הזמן, שהה אבי בקראקוב, ושמרנו עמו על קשר של מכתבים. אבא דרש לקבל מאתנו תמונה, היות וחלף זמן רב מאז התראינו לאחרונה."

החל משנת 1941, הוקמו, בצד הגטו, סדנאות לבעלי מלאכה (שנקראו "שופים"), ובהן הועסקו אלפי יהודים בענפי החייטות, הנעלה, עיבוד עורות, נגרות ועוד. בתחילה, אפשרה העבודה ב"שופים" ליהודים להימנע מגירוש למחנות עבודה ברייך השלישי, מאחר והוגדרה כחיונית למאמץ המלחמתי. רייזי מספרת: "כשהגענו לגטו, כבר התחיל שם תהליך של גירוש יהודים למחנות עבודה. בהתחלה עבדתי ב'דיסאינפקציה'. בעקבות הגירוש, התרוקנו דירות בגטו. אנחנו עשינו בהן תהליך של חיטוי ואיטום החלונות עם חומר חיטוי. אני זוכרת משם מקרה אחד: בזמן העבודה, השארתי את התיק והמעיל שלי בחדר אחר. כשבאתי לקחת את התיק, ראיתי שחסרים בו תלושי המזון שלי. מישהו גנב אותם. התלושים הללו היו ההקצבה השבועית שלנו לקניית לחם - זה הרי מה שהתקיימנו ממנו. לחזור בלי זה הביתה פירושו היה אסון. רעב. אמרתי לחברי לעבודה, שאם לא יוחזרו התלושים מיד לתיק שלי, אלך להתלונן בגסטפו. בתוך 10 דקות חזרו התלושים לתיק..."

לאחר מכן, עבדתי בבית המלאכה 'רוסנר' בהטלאת בגדים עבור הצבא הגרמני,³ ובבית המלאכה 'לונדנר', שבו יצרו דרגשי עץ עבור הצבא. זה היה חשוב מאוד לעבוד. מי שלא עבד, נשלח להשמדה באושוויץ. גם אימא ושני אחי עבדו בבתי מלאכה. בזמן העבודה השגינו עלינו יהודים מהיודנראט, שהתייחסו אלינו יפה.

בשנת 1941 לקחו את אחי, יעקב, למחנה העבודה מרקשטאדט (Markstadt) בגרמניה, ביחד עם כל עובדי בית החרושת שלו. הוא מת שם.

באפריל-מאי 1943 החל ריכוז יהודי בנדז'ין וסוסנוביץ' בגטו (ללא חומה וללא גדר) בפרבר לפינקי קמיונקה (Lapinki Kamionka). הייתה זו שכונת עוני, שבה גרו בעבר צוענים, שכבות עוני ואנשי העולם התחתון. כליהודי שנתפס מחוץ לגטו דינו היה מוות. הצפיפות הייתה קשה: שלוש משפחות בדירות חדר. בחודש יוני 1943, התחיל תהליך חיסול הגטו.

---

3 אלפרד רוסנר (Alfred Rossner) - גרמני מפלקנשטיין, הקים בבנדז'ין "שופים" לתפירה, וב-1942 העסיק בהם יותר מ-10,000 יהודים. לאחר מכן הקים בית מלאכה לסנדלרות. רוסנר דאג לרווחת עובדיו, ונהג להזהיר את היהודים מפני גירושים קרובים. לפעמים אף הצליח לשחרר יהודים על סף העלאתם לרכבות הגירוש. חמלתו ליהודים בלטה בזמן חיסול הגטו. הוא סייע ליהודים, והסתיר אותם בבתי המלאכה שלו. רוסנר נעצר בידי הגסטפו והוצא להורג.

רייזי מספרת: "לקחו את היהודים מבנדז'ין וסוסנוביץ' לקמיונקה. נסענו עם סוס ועגלה, שנשאו את כל הזברים שלנו. היה גשם, ועדיין לא קיבלנו חדר. לכן, בינתיים, אני הלכתי לישון אצל חברה ממשפחת רודבסקי, ואימא וזלמה לנו אצל מכרים. בוקר אחד, בתחילת שנת 1943, באו הגרמנים, ודפקו לנו בדלת. צעקו לנו: 'ראוס! שנל!' ('החוצה! מהר!'). כששמעו בני המשפחה (שישה במספר) את הדפיקות, רצו מיד כדי להתחבא בבור, ששימש להם כמזווה, והיה מוסתר מתחת לשטיח ושולחן. הם קראו גם לי להצטרף אליהם, כיוון שלא היו לי ניירות. עמדתי מעל לבור, וחשבתי לעצמי: 'אין בו מספיק אויר לשישה אנשים. ואם ישימו מעלינו שטיח ושולחן - מי יחלץ אותנו משם אח"כ?' החלטתי לא להיכנס. בדיעבד, התברר לי, כי צדקתי בהחלטתי - הורי משפחת רודבסקי נתפסו והוצאו להורג מיד לאחר מכן.

הגרמנים נכנסו לבית ולקחו אותי. ריכזו אותנו במגרש ענקי, מלא ביהודים. חשבתי שכל יהודי מבנדז'ין וסוסנוביץ' נמצאים שם. חיפשתי את אמי ואת אחותי, ולא ראיתי אותן. שאלתי על אימא. לא בצורה ישירה, כדי שלא ילשינו עליה שהתחבאה. כך הבנתי שאותה לא תפסו.

מאז - לא ראיתי עוד את אמי ואת אחותי.

לקחו אותנו למחנה מעבר בסוסנוביץ'. ישנו שם על הרצפה. יום אחד, לקחו את הבגדים שלנו, שהיו מלאי כינים, כדי לנקות אותם. אלא שכאשר החזירו אותם, התברר לנו שהם מלוכלכים ומלאים בכינים עוד יותר מקודם...

במחנה המעבר, פגשתי בצשה, חברתה של זלמה אחותי. שמחתי. אמרתי לה: "אוי צשה, טוב שאת כאן. ניסע ביחד". צשה נישאה, רק כמה חודשים קודם לכן, לבעל ממשפחה אמידה, מקומית. לאחר כמה ימים היא אמרה לי שהחליטה לחזור בחזרה לגטו, אל בעלה. היא חשבה שמשפחתו, בזכות הקשרים שלהם והאמצעים שעמדו לרשותם תוכל לחלץ אותה. אני החלטתי לא לחזור. ידעתי שלי אין כסף ואין קשרים שיחלצו אותי מהגטו. אחר-כך לא ראיתי את צשה, במשך 30 שנה.

לאחר העלייה ארצה, ניסיתי לברר מה עלה בגורלה, אך ללא הועיל. רק לאחר כ-30 שנה, במהלך כנס של יוצאי המחנות, פגשתי את צשה שוב. פתאום, שמעתי שמישהו קורא: 'צשה! צשה! הסתובבת, וראיתי אותה. התחבקנו בהתרגשות. אז גם נודע לי כי בעלה הראשון נספה בשואה. היא נישאה בשנית, ונולדו לה שני ילדים. לאחר מכן שמרנו על קשר במשך שנים רבות. היא ודאי כבר לא בחיים.

במחנה המעבר, בסוסונוביץ', היו כל הזמן סלקציות. אדם בן 40 כבר נחשב שם למבוגר מאוד, ואותם היו לוקחים לאושוויץ. עדיין לא ידענו מה בדיוק קורה שם, אבל ידענו שמשם אף אחד לא חוזר. ממילא אי אפשר היה להאמין למה שבאמת קרה שם. ראיתי שלאט לאט, נשארים במקום רק אנשים מבוגרים. בשלב הזה כבר ידעתי כי לצעירים, שהיוו כוח עבודה חיוני, יש סיכוי טוב יותר לשרוד. יום אחד, ראיתי שמרכזים קבוצה של אנשים צעירים, כדי לשלוח אותם למחנה עבודה, ליד בית חרושת בגרמניה. נצמדתי אליהם. לאחר כחמש דקות, אמר הגרמני שריכז אותנו: 'מספיק. יש כאן 100 נשים'. נסענו, והגענו למחנה העבודה פטרס וולדאו."

ביוני 1943, החלו הגרמנים בחיסול שרידיה של יהדות פולין. ב-22 ביוני, בשעות הבוקר, כיתרה המשטרה הגרמנית את גטו בנדז'ין, ואנשיה נכנסו לגטו וריכזו את היהודים בכיכר המרכזית. לפחות 74 יהודים שניסו לברוח או להסתתר נורו למוות. האקציה נמשכה עד 24 ביוני, ובמהלכה גורשו לאושוויץ כ-3,600 מיהודי בנדז'ין. ב-1 באוגוסט 1943 שבו הגרמנים ונכנסו לגטו עם כוחות תגבור, ופתחו באקציית חיסול נרחבת, שנמשכה עד 7 באוגוסט. באקציה זו, שבוצעה בעת ובעונה אחת עם אקציה דומה בגטו סוסונוביץ', גורשו לאושוויץ כ-30,000 יהודים משני הגטאות גם יחד.

באוגוסט 1943, באותה אקציה, גורשו גם אמה של רייזי, פרידה, ואחותה הגדולה, זלמה, לאושוויץ - שם נרצחו.

תחנה 5 : פטרס וולדאו

פטרס וולדאו (Peters Waldaw) היה מחנה עבודה לנשים, בשלזיה תחתית (אז בגרמניה, כיום פולין), בכפוף למחנה הריכוז גרוס-רוזן (Gross-Rosen).

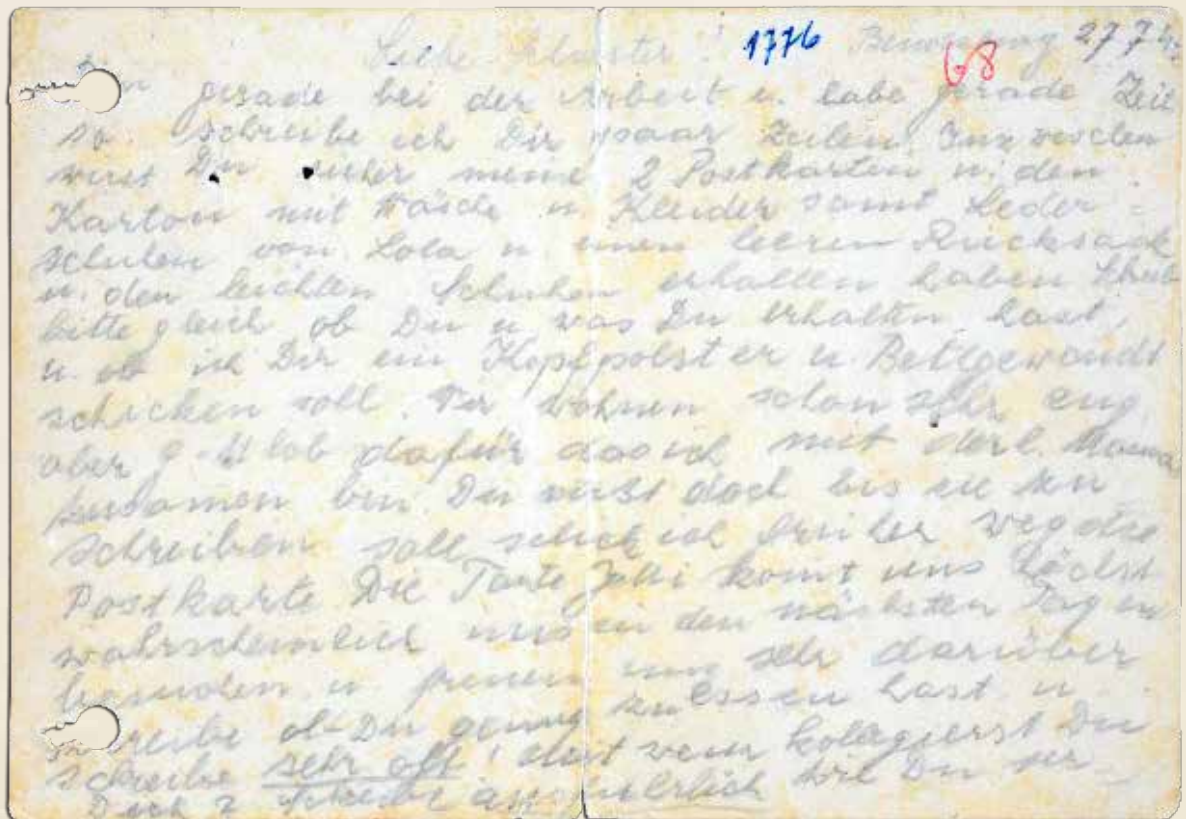
רייזי מספרת: "הגענו לפטרס וולדאו. זה היה במאי 1943. כשהגענו, כל אחת אמרה מאיפה היא באה. אמרתי שאני מטשין. פתאום מישהי מקצה החדר אומרת שהיא גם מטשין. לא הכרתי אותה אבל זו הייתה שמחה גדולה - משהו מוכר מהבית.

זה היה מחנה עבודה. אני עבדתי שם באריגת בדים עבור מצנחים, לצבא הגרמני. העבודה הייתה קשה: שתיים עשרה שעות ביום, בעמידה על הרגליים. היינו עושים במצנחים קשר מיוחד, כדי שלא יפתחו. בזמן העבודה, השגיחו עלינו גרמנים. היה חשוב מאוד, לשמור על הכוחות, ולהמשיך לעבוד. ידענו שמי שלא עובד, נחשב לחסר תועלת וגורלו נחרץ. בכל חודש, היה מגיע למחנה אוטו שחור. הגרמנים היו מבררים אם מישהו חולה ואינו יכול לעבוד. החולים היו נלקחים באותו הרכב לאושוויץ, להשמדה.

בהתחלה גרנו בצריף גדול, ממש באמצע היער. מאוחר יותר, נתנו לנו מעין הול גדול, בתוך בית החרושת שבועבדנו. שם גם ישנו, על גבי דרגשיקומות מעץ. אני הבנתי מיד שקורות העץ אינן חזקות, ולכן ביקשתי תמיד לישון בקומה העליונה. חשבת, כי אם המיטה תתמוטט, הרי שעדיף לי להיות למעלה ולא להימחץ...

לפני השינה היו באים לספור אותנו, כדי לוודא שאף אחת לא חסרה. היה קר, ולכל אחת מאתנו הייתה רק שמיכה אחת דקה. ישנתי ביחד עם חברה, כדי להתגונן מפני הקור.

תנאי הסניטציה במקום היו קשים. בין היתר, לא קיבלנו ניירות טואלט. לכן, נהגנו לגנוב, מבית החרושת שבו עבדנו, שאריות של בדים למטרה זו. יום אחד, לאחר שנה בערך, ניקו הגרמנים את הביובים בשירותים, וגילו בהם את חתיכות הבדים... הם העמידו את כולנו במגרש המסדרים, במשך חמש שעות, הראו לנו את שאריות הבדים, ואיימו עלינו שאם נגנוב שום בדים, שמהם ניתן לייצר המון מצנחים לטובת הצבא הגרמני, דיננו יהיה מוות. אחרי זה כבר פחדנו ולא לקחנו משם יותר כלום.

גלויה מס' 1:

27.7.43

אחותי האהובה,
אני הצבודה ויש לי זמן, כק שאני כותבת לך כמה מילים.
אשלח עוד 2 גלויות, ואת חביבה עם נצלים.
כתבי לי למה את לקוקה. האם את צריכה ציפה (לשמיכה)?
אצלנו צפוף מאוד, אבל ברוך ה' - אני עם אימא.
אני שולחת את הגלויה הזאת בינתיים עד שאימא תכתוב בעצמה.
הדודה ייטי האה לברך ואנחנו מאד שמחים לקראתה!
האם יש לך מה לאכול?
אנא כתבי לציתים יותר קרובות!
האם יש לך חברים חדשות? כתבי לי הכוא.
(המשק הגלויה מצוללר)
אהבה, לילמה

1 "דודה ייטי" - במציאות לא הייתה שום דודה ייטי. זהו שם קוד, שבו השתמשה זלמה, כנראה כדי לרמוז על טרנספורט קרוב. כך ידעה רייזי כי אמה ואחותה גורשו מבנדז'ין.

28.7.43

רייזי אהובה,

קיבלנו ממך את האלויה. אינך יכולה לתאר לעצמך כמה שמחנו!
אצלי ברוך ה' הכול בסדר. אנחנו צופדים. אני ואימא ארות אצל מ' רודבסקי,
אנשים מאד נחמדים.

מדבריק באלויה שלך, אנחנו מבינות שאצליך טוב.

שמחתי לך 3 אלויות, האם קיבלת אותן?

שמחתי לשמוע שיש לך כמה להתכסות. האם לשלוח לך כרית ומיכה?

אצלנו אולי יהיה----- (מינה מצונזרת, כנראה "טרנספורט"), אז אני לא רוצה
להשאיר את החפצים שלנו למישהו אחר...

אם קיבלת את הדברים מאתנו - כתבי לנו בקשה על כך.

חביבה שמחנו לך יש: נעלים של לואיז, שמלה בצבע תכלת, שמלה כחולה, חולצה
ומסרק לכיניס.² בשמלה את צריכה לתקן את האורק³

מ' רודבסקי הם כמו מ' שרין⁴

2 החברות שלי הן כמו חזירות, הולכות לטיול עם שמלות אלאנסיות אפילו ע-----
(מצונזר)⁵

תכתבי לי לציתים יותר קרובות. אין לנו שום שמחה אלא מהמכתבים שלך.

באהבה, לואיז

רייזי אהובה,

אני שמחה שאת בסדר והולך לך טוב.

נשיקות, אמך הנאמנה

---

1 לולה הייתה אשתו של שלמה, אחיה של רייזי. מהעובדה ששלחו את נעליה, הבינה רייזי כי היא כבר לא נמצאת בגטו.

2 פירוט תכולת החבילה נעשה על-מנת שרייזי תדע האם קיבלה את כל מה ששלחו לה, ולא נעלם שום פריט בדרך.

3 משפט זה גם הוא שם קוד, וכוונתו: בתוך מכפלת השמלה יש כסף. זלמה ידעה שרייזי תצטרך כסף כדי לשלוח עוד גלויה בתחבולות. למרבה הצער, נשלחו אמה ואחותה של רייזי לאושוויץ בסמוך לכתיבת גלויה זו, וכך לא נשלחו גלויות נוספות.

4 בני משפחת שגרין נורו למוות בתחילת המלחמה. כך גם הורי משפחת רודבסקי, ולכך רומזת זלמה. ממשפחת רודבסקי נותרו בחיים שתי בנות, שבביתן גרו אמה ואחותה של רייזי.

5 שוב קוד- במשפט זה דיווחה, כנראה, זלמה לרייזי על מותן של שני ההורים למשפחת רודבסקי.

בפטרס וולדאו הייתה לי חברה - רנה. שתינו עזרנו מאוד אחת לשנייה, ותמכנו זו בזו. בלילות, אם נזקקנו לשירותים, היינו צריכות לרדת מהדרגשים שעליהם ישנו, ולעשות את צרכינו בדלי. באחד הלילות, מישהו (איני יודעת מי) דפק עם מקלעל החלון, באמצע הלילה. זה היה מפחיד, ולכן פחדתי לרדת לבד מן המיטה באמצע הלילה. רנה הייתה באה אתי, כדי שלא אהיה לבד. אני סיפרתי את שערותיה של רנה, בעזרת מספריים. קשה היה לטפל שם בשיער ארוך, וגם הכינים שרצו בכל מקום.

גם האוכל שאותו קיבלנו היה מועט ביותר. היינו רעבות. בבקרים, קיבלנו רק קפה, שהיה עשוי מחיטה. כאשר למישהי היה יום הולדת, עשינו לה 'טורט': הוספנו למשקע, שנותר מהקפה שלנו, שתי פרוסות לחם ומעט סוכר. עבורנו, באותה העת, זה היה מעדן. בצהריים, בעבודה, קיבלנו מרק דליל. היינו עושות חישובים: באיזה מקום כדאי לעמוד בתור למרק? הראשונות, היו מקבלות רק מים. מי שעמדה באמצע התור, קיבלה, כך חשבנו מרק עשיר יותר, כי המצקת נכנסה עמוק יותר, ובסוף התור - כבר לא נשארו לא מים ולא אוכל. פילוסופיה של רעב... ולכל אחת הייתה דעה אחרת. בערב, כשחזרנו מהעבודה, קיבלנו רק כמה חתיכות דקות של לחם.

במחנה, תמיד היינו רעבות. הבטן הייתה ריקה, והאוכל היה מושא לערגה, לחלומות ולשיחות בינינו. באותה תקופה, לא יכולתי שלא להיזכר כיצד, בימי ילדותי, הייתה אמי משדלת אותי תמיד לאכול עוד קצת, ואני הייתי מסרבת בטענה שאני 'מלאה'. באותם ימים של רעב, לא הבנתי: איך זה ייתכן שהייתי 'מלאה'? איך לא הצלחתי להכניס לפה עוד 'ביס'? האפשרות כי אדם יכול לחוש בשובע, פשוט לא נתפשה אצלי באותם ימים.

זיכרון מאז, שאינו מרפה: אנחנו, האסירות, חילקנו את האוכל. יום אחד הייתי אני אחראית לחלוקת המרק. הגיעו אב ובנו. מתוך דאגה לשלומי, נתן האב לבן גם את המנה שלו, וביקש ממני, שכאשר אני מסיימת לחלק את המרק, אתן לו את הסיר הריק. מתוך סקרנות נתתי לו. רציתי לראות מה יעשה. הוא 'לבש' את הסיר על הראש, וליקק אותו מבפנים, רק כדי לחוש קצת טעם של אוכל...

בכל ערב, חיפשו מתנדבות, מקרבנו, כדי לנקות את בית החרושת. אני תמיד התנדבתי, כי בבית החרושת ניתן היה למצוא משהו לאכול: לחם, תפוח. ההתנדבות התכופה שליעוררה חשד. יום אחד עשיתי 'תרגיל': רצתי למיטה שלי, והתכסיתי בשמיכה, כאילו אני ישנה. האנקה, המשגיחה, בחורה יהודייה שהייתה מבוגרת ממני, באה אחרי. היא רצתה לעשות לי 'דווקא', ואמרה לי: 'את תלכי לנקות'. היא לא הבינה שזה בדיוק מה שרציתי להשיג...

רייזינות הצצה לעולם המושגים שלה - ילדה כבת חמש עשרה - שנקלעה למציאות חיים כאוטית, בלתי נתפסת: "יום אחד ראיתי את האנקה שוכבת במיטה. שאלתי אותה מה קרה, והיא השיבה לי שהיא עייפה, וכי יש לה היום יום הולדת, והיא בת 'רבע מאה' כלומר: בת עשרים וחמש. אני חשבתי: רבע מאה... היא כבר זקנה, ולכן היא עייפה..."

בתוך התנאים הקשים-הקור, הרעב, העבודה המפרכת, הגעגועים והדאגה לבני משפחתו, לא זנחו, רייזי וחברותיה, את כבודן העצמי ואת המסורת היהודית. רייזי: "לא רחוק מאתנו, במחנה סמוך, גרו בני, שהועסקו בחפירת תעלות, להגנת הגרמנים, מפני הפצצות. יום אחד הם צעקו לנו שהיום יום כיפור - אז צמנו. לאחר שבוע, הם אמרו שטעו, ולמעשה היום הוא יום הכיפורים. אז צמנו שוב..."

רייזי ממשיכה: "התגעגעת מאוד לבני משפחתי שמהם נותקתי. בשנת 1943, החלטתי לשלוח גלויה לאמי ולאחותי זלמה, שהיו עדיין בבנדז'ין. אספתי כסף מחברותיי, לכיסוי הוצאות המשלוח, ועל גבי הגלויה כתבתי כתובת אחרת, בדויה, כדי שלא יתפסו אותן. בתשובה, קיבלתי מהן שלוש גלויות, וחבילה עם פרטי לבוש. הגלויות היו כתובות בשפה הגרמנית. בדרך כלל, כשקיבלנו גלויות, הגרמנים לקחו אותן, מחשש שכתובים בהם דברים המסכנים אותם. במקרה שלי, ובגלל שיכלו לקרוא את תוכן הגלויות, נתנו לי לקרוא ולשמור אותן. אימא שלי הייתה חכמה: היא כתבה לי ב'קודים', כך שרק אני אבין מה באמת רצתה להגיד. כשהיא כתבה לי ש'הדודה באה לביקור', הבנתי שתפסו אותן... (הגלויות מופיעות בעמודים 19-21).

אימא וזלמה גורשו לאושוויץ בשנת 1943, ומשם לא שבו. הגלויות הללו, הן הדבר היחיד שנותר לי מהן. בתום המלחמה, מסרתי גלויה אחת לממשלת גרמניה, כהוכחה שאכן שהיית במחנה העבודה (הכתובת על גביה הגלויות היא: "מחנה עבודה בכפייה מס' 34, פטרסוולדאו). לצערי, לא נותר לי עותק מגלויה זו. במשך שבעים שנה, שמרתי מכל משמר על שתי הגלויות שנותרו בידי. לאחרונה העברתי אותן למוזיאון 'יד ושם', שם הם שמורות בבטחה כמזכרת עולם מאמי ומאחותי האהובות.

לקראת סוף המלחמה, במרץ 1945, היינו אמורים לצאת ל'צעדת מוות'. ידענו על 'צעדות המוות' מבנות שהגיעו למחנה מהונגריה, בשנת 1944. הן צעדו ברגל כדי להגיע אל המחנה. חששנו שאם הרוסים יתקרבו, הגרמנים יברחו, וייקחו אותנו איתם, כדי שלא יישאר מי שיספר מה בדיוק קרה במחנה. ידענו גם שבצעדות האלה הגרמנים לא סוחבים עמם מזון כדי לתת ליהודים.

לי היה ברור, שצריך לדאוג לכך שיהיה לנו אוכל לזמן הזה, כדי להחזיק מעמד. אמרתי לרנה, חברתי: 'בואי נשמור, בכל יום, חתיכה אחת של לחם, כדי שיהיה לנו לצעדה'. חתיכות הלחם הלכו והצטברו. באחד הלילות, היא הלכה, כביכול לשירותים. למעשה, היא הלכה ואכלה את כל הלחם שצברה... מרוב רעב, היא לא הצליחה להתאפק. אמרתי לה: 'את שבעה?'. היא ענתה לי שלא. שמחתי שאני הצלחתי להתאפק. הייתה לי משמעת עצמית. ידעתי שחשוב לאכול כדי להמשיך לעבוד ולתפקד, כדי שלא ישלחו אותי לאושוויץ. אמרתי: 'לא ייתכן שהחזקנו מעמד כל-כך הרבה שנים, ועכשיו נמות, ממש לפני סיום המלחמה. בסופו של דבר, לא השתתפתי ב'צעדת המוות' מפני שהמלחמה הסתיימה."

ב-8 למאי 1945, שחררו הרוסים את מחנה פטרס וולדאו. המלחמה תמה. אסירי המחנה יצאו לחופשי.

רייזי מספרת: "ב-7 למאי, הגרמנים עוד ספרו אותנו. אנחנו לא ידענו מה בדיוק קורה מסביב. יום ההולדת של היטלר חל ב-24 לאפריל, והגרמנים הלכו ביום הזה כולם לחגוג. ב-30 לאפריל היטלר כבר לא היה בחיים אבל לא ידענו על כך.

ב-8 למאי 1945, בשעה אחת בצהריים, בא גנרל יהודי-רוסי (בצבא הרוסי היו הרבה חיילים וקצינים יהודים), רכוב על אופנוע, ונכנס למחנה. לאחר כשעה, נמסרה לנו הודעה ברמקולים: 'המלחמה הסתיימה!'. כולנו, כל אסירות המחנה, פרצנו בריצה ורצנו החוצה. אני זוכרת את זה עד היום. פתאום, לאחר כל שנות הפחד והכליאה – חופשי!!

פחדנו, מפני שאמרו שחלק מהחיילים הרוסים שיכורים. לכן נשארנו במחנה. אותו קצין יהודי, גם הציב עלינו שמירה בלילה. היינו שם כ-2,000 בנות צעירות, והוא חשש לנו. בבוקר, עמדנו ליד הגדר, וראינו חיילים רוסים רכובים על אופניים. המחנה שלנו היה הראשון שהם ראו, והם בכו כמו ילדים קטנים. שוחחנו. הם דיברו קצת יידיש. הם אמרו: 'מי שעשה לכם משהו - בואו נהרוג אותו'. אבל כבר לא ראינו שום גרמני. כולם ברחו. לצד האמריקאי (שם נהגו בהם ברחמנות יחסית, בניגוד לרוסים).

נשארנו, במחנה, עוד כשלושה שבועות. בימים היינו הולכות לעיר פטרס וולדאו. היא הייתה ריקה - כל הגרמנים ברחו משם. החיילים הרוסים היו נכנסים לבתים, וזורקים את כל תכולתם החוצה. גם אנחנו נכנסו לבתים, כדי לחפש לנו אוכל. פעם אחת, מצאנו כלי גדול עם דבש, וכולנו עמדנו ואכלנו ממנו, עד שהרגשנו רע. כבר לא היינו רגילות למזון עשיר כזה. אחר-כך, במשך חמישים שנה לא אכלתי דבש... ביום אחר, מצאנו, באחד הבתים, קמח, סוכר וחמאה. הכנו מהם 'שטרויזלך' - פירורי בצק אפויים, וכולם התנפלו על זה, ושוב חשנו ברע... אמרתי: 'די!'. שנתיים שרדתי כאן, ועכשיו אני אמות בגלל האוכל? למרות הרעב, עצרתי את עצמי. הייתה לי משמעת עצמית.

ביום אחר, חיפשתי מקום לעשות בו מקלחת. היו שם וילות יפות. אמרתי: 'אין וילה בלי מקלחת'. חיפשנו, ומצאנו, מאחורי ארון סגור, אמבטיה מפוארת. התרחצנו, וזה היה פינוק אמיתי. לאחר כשלושה שבועות, עזבנו, רנה ואני, את פטרס וולדאו, וביחד התחלנו במסע לכיוון בנדז'ין.

לאחר העלייה ארצה, קיימנו, הבנות שהיו בפטרס וולדאו ושרדו את המלחמה, מפגשים שנתיים. האנקה נישאה והיגרה לארה"ב, לכן היא לא השתתפה בכל מפגש. בשנת 1960, היא הגיעה למפגש, ועמה מתנה לכל הבנות: צמיד מוזהב, עם לב, שעליו חרות התאריך: 8.5.1945 - יום שחרורנו מהמחנה. לצד הלב, תלוי מפתח, סמל ליציאתנו לחופשי. באותו מפגש, הזכרתי לה את המקרה באולם השינה שבמחנה, ואמרתי לה: 'אני סידרתי אותך'..."

בית ילדותה של רייזי בטשין, לאחר המלחמה. התמונה נשלחה אל רייזי ע'י גויה שהייתה לה חנות במקום

פרק 3: בחזרה לטשין

המלחמה הסתיימה. רייזי שרף, בת שש עשרה וחצי, שבה הביתה, לטשין.

היא מספרת: "נסענו, רנה ואני, בטרמפים, והלכנו ברגל, כ-100-120 ק"מ, מגרמניה לפולין. רציתי להירשם שם, כדי שידעו ששרדתי, וחזרתי לטשין. רנה הייתה מוורשה. בני משפחתה נספו. לא היה לה לאן ללכת. הצעתי לה לבוא איתי הביתה, לטשין. אמרתי לה: 'יש לי בית, ויש לי איפה לישון. אני אזרוק את כולם מהבית שלי. לא נישן ברחוב. מכירים אותי שם, ויהיה לנו גם מה לאכול'.

לפנות ערב, הגענו לביליץ (ביילסקו-ביאלה Bielitz-Biala), בסמוך לבנדז'ין. הלכנו לנקודת הרישום. היה חשוב להירשם, כדי שקרובי המשפחה ידעו שחזרת. שאלו אותי איך קוראים לי, ולאן אני הולכת. אמרתי. הם אמרו לי: 'יש פה מישהו מטשין, שגר במלון הדואר'.

הלכנו, שתינו, למלון הזה. זה היה מלון גדול. שאלנו על האיש, ונתנו לנו לעלות אל חדרו. הוא שמח לקראתנו - בטשין הוא גר בבית על דינו. זה היה איש עסקים, שהעביר את המלחמה ברוסיה, ובסופה לקח מהגרמנים הרבה רכוש. היה לו אוטו מלא ברהיטים, שטיחים ועוד. הוא הזמין אותנו לישון איתם בחדר. הוא ישן עם אשתו, ואני ישנתי עם החברה שלי.

למחרת נסענו הביתה, לצ'כיה. הנהג היה חייל רוסי, שלא שאל יותר מדי שאלות. החברה שלי, שלא דיברה צ'כית, הייתה מכוסה, מאחור בשטיח. שנינו דיברנו צ'כית ולכן נתנו לנו לעבור בגבול.

הגעתי לטשין, כחודש לאחר שהמלחמה הסתיימה. כשעמדתי לפני הבית שלנו, בא לשם יהודי. שאלתי אותו מי כבר חזר לשם מהמשפחה שלנו. חשבת, שבגלל שאני 'הקטנה', היתר הגיעו לפני והם כבר מחכים לי. הוא ענה לי: 'אף אחד. את הראשונה'. באותו הרגע הבנתי: 'אני לבד בעולם'.

האיש הזה אמר לי שהוא היורש של הבית. אמרתי: 'כל כך מהר? רק חודש אחרי המלחמה, וכבר יש יורש? זה הרגיז אותי. לא ישנתי בלילה. למחרת הלכתי למשטרה ואמרתי: 'זה שלי. לאף אחד אין זכות לרשת את זה. אני כאן'. בבית שלנו שכן, באותה עת, מטה המפקדה הרוסית. לכן לא יכולנו לישון שם. היה בית בפינה, ששם יכלו יהודים שחזרו מהמלחמה ללון ולקבל אוכל.

למרות שלא גרתי בבית, כולם ידעו שהוא שלי. על אחת מהחנויות שהיו בחזית הבית, השתלט יהודי, שחזר מהמלחמה לטשין לפני (זה היה האח של אביו של בעלי לעתיד - שלמה אמסטרדם...), ושם מנעול על הדלת. אמרתי לו כי החנות היא שלי, ועליו לשלם לי שכר דירה. הוא ביקש ארכה של שלושה חודשים, על מנת שיוכל להשיג סחורה עבור החנות. הזמן חלף, והוא עדיין לא שילם... לאחר כחמישה חודשים ביקשתי ממנו, עקב כך, לפנות את החנות ולתת לי את המפתח. למחרת, הוא הגיע עם עגלה, והתחיל להוציא מהחנות דברים, גם כאלה שהיו שייכים לי. רצתי אליו מיד, ואמרתי לו שכל מה שנמצא בחנות שייך לי! הוא כעס מאוד. מרוב כעס, הוציא את המפתח מן המנעול, וזרק אותו עד הכביש. הוא פשוט לא האמין כי נערה בת שבע עשרה העזה להתייצב מולו...

רוזה לאחר המלחמה

רייזי לאחר המלחמה, 1946

187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 1503
 1504
 1505
 1506
 1507
 1508
 1509
 1510
 1511
 1512
 1513
 1514
 1515
 1516
 1517
 1518
 1519
 1520
 1521
 1522
 1523
 1524
 1525
 1526
 1527
 1528
 1529
 1530
 1531
 1532
 1533
 1534
 1535
 1536
 1537
 1538
 1539
 1540
 1541
 1542
 1543
 1544
 1545
 1546
 1547
 1548
 1549
 1550
 1551
 1552
 1553
 1554
 1555
 1556
 1557
 1558
 1559
 1560
 1561
 1562
 1563
 1564
 1565
 1566
 1567
 1568
 1569
 1570
 1571
 1572
 1573
 1574
 1575
 1576
 1577
 1578
 1579
 1580
 1581
 1582
 1583
 1584
 1585
 1586
 1587
 1588
 1589
 1590
 1591
 1592
 1593
 1594
 1595
 1596
 1597
 1598
 1599
 1600
 1601
 1602
 1603
 1604
 1605
 1606
 1607
 1608
 1609
 1610
 1611
 1612
 1613
 1614
 1615
 1616
 1617
 1618
 1619
 1620
 1621
 1622
 1623
 1624
 1625
 1626
 1627
 1628
 1629
 1630
 1631
 1632
 1633
 1634
 1635
 1636
 1637
 1638
 1639
 1640
 1641
 1642
 1643
 1644
 1645
 1646
 1647
 1648
 1649
 1650
 1651
 1652
 1653
 1654
 1655
 1656
 1657
 1658
 1659
 1660
 1661
 1662
 1663
 1664
 1665
 1666
 1667
 1668
 1669
 1670
 1671
 1672
 1673
 1674
 1675
 1676
 1677
 1678
 1679
 1680
 1681
 1682
 1683
 1684
 1685
 1686
 1687
 1688
 1689
 1690
 1691
 1692
 1693
 1694
 1695
 1696
 1697
 1698
 1699
 1700
 1701
 1702
 1703
 1704
 1705
 1706
 1707
 1708
 1709
 1710
 1711
 1712
 1713
 1714
 1715
 1716
 1717
 1718
 1719
 1720
 1721
 1722
 1723
 1724
 1725
 1726
 1727
 1728
 1729
 1730
 1731
 1732
 1733
 1734
 1735
 1736
 1737
 1738
 1739
 1740
 1741
 1742
 1743
 1744
 1745
 1746
 1747
 1748
 1749
 1750
 1751
 1752
 1753
 1754
 1755
 1756
 1757
 1758
 1759
 1760
 1761
 1762
 1763
 1764
 1765
 1766
 1767
 1768
 1769
 1770
 1771
 1772
 1773
 1774
 1775
 1776
 1777
 1778
 1779
 1780
 1781
 1782
 1783
 1784
 1785
 1786
 1787
 1788
 1789
 1790
 1791
 1792
 1793
 1794
 1795
 1796
 1797
 1798
 1799
 1800
 1801
 1802
 1803
 1804
 1805
 1806
 1807
 1808
 1809
 1810
 1811
 1812
 1813
 1814
 1815
 1816
 1817
 1818
 1819
 1820
 1821
 1822
 1823
 1824
 1825
 1826
 1827
 1828
 1829
 1830
 1831
 1832
 1833
 1834
 1835
 1836
 1837
 1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 212

פרק 4: ידושם

רייזי נולדה למשפחה ענפה. מכל בני המשפחה, שרדו את השואה רק רייזי ואחותה הגדולה - רוזה. כל היתר נספו. זהו סיפורם.

אבי המשפחה, **שמשון**, גורש, ככל הנראה בשנת 1942, מקראקוב למחנה ההשמדה מיידנק (Majdanek).¹ למיידנק גורשו גם בנותיו: **ברטה**, **רגינה** ו**פלה**, עם כל בני משפחתן. כולם נספו. הפרטים המדויקים אינם ידועים. רייזי מספרת, כי בעת שהיו בגטו בנדז'ין, קיבלו מאביה גלויה שבה סיפר על נסיעה ברכבת לאזור ורשה, בפולין. רייזי, אמה ואחותה ידעו כי באזור זה אין מחנה אחר מלבד מיידנק, ולכן הניחו כי זה היה יעדה של הרכבת, ולשם הגיעו בני המשפחה.

האח, **ראובן**, נסע להונגריה, כפי הנראה ב-2-1941, מתוך ההנחה כי מדובר במקום מבטחים. הוא נישא שם ליהודייה, בת המקום. בשנת 1944 גורשו, הוא ואשתו, לאושוויץ, שם נרצחו.

האח, **שלמה**, נסע מטשין ליגוסלביה. מטרתו הייתה, להצטרף לקבוצה בת כ-60 יהודים, שהתעתדו לעלות לארץ ישראל. גורלו אינו ידוע. ידוע רק שאותה קבוצה לא הגיעה, בסופו של דבר, ארצה. בידי רייזי נותר מכתב ממנו, המספר על כך, שאותו העבירה ל"יד ושם". ניסיונותיה של רייזי לברר, באמצעות "יד ושם", פרטים נוספים על שלמה עלו בתוהו.

יעקב, אחיה של רייזי, גורש, בשנת 1941, למחנה העבודה מרקשטאדט (Markstadt) בגרמניה, ביחד עם כל העובדים בבית החרושת בו העוסק בעבודות כפייה. במחנה מצא את מותו.

פרידה, אימה של רייזי ואחותה, **זלמה**, **גורשו**, באוגוסט 1943, **מבנדז'ין לאושוויץ**.

רייזי מספרת: "אימא וזלמה הלכו מבנדז'ין לאושוויץ. אימא הלכה תיכף לגזים. לזלמה הייתה חברה, בשם **טילה גרשור**, גם היא מטשין. טילה, הייתה בחורה יפהפייה: בלונדינית עם עיניים כחולות. באושוויץ, שימשה, טילה, כמזכירה של ד"ר מנגלה. בתוקף תפקידה, היה לה קצת יותר חופש, והיא עזרה לאסירים במחנה, עד כמה שיכלה. היא גם הייתה מקבלת את רשימות האסירים החדשים שהגיעו למחנה, וכך ידעה על הגעתה של אחותי.

1 **מיידנק** (Majdanek) - מחנה השמדה נאצי, הממוקם בסמוך לעיר לובלין בפולין. פעל בשנים 1941-1944. בשיא פעילותו, הוא הכיל 50,000 אסירים. בין אפריל 1942 ליולי 1944, התבצעה במיידנק השמדה בתאי גזים ובמשרפות. הקורבנות נרצחו עם הגעתם למחנה. מספר הנספים (יהודים ולא יהודים) נאמד ב-200,000.

אחותי חלתה בטיפוס. טילה טיפלה בה. היא ידעה, שאם יעבירו את זלמה לבית החולים שבמחנה, היא תמות, מפני שלאבאמת טיפלושם בחולים. היא ישבה ליד אחותי וטיפלה בה, ודאגה שבתנוספת גם היא מטשין, תשב לידה ותרטיב לה את השפתיים. אותה אישה, ששרדה את אושוויץ, סיפרה לי שטילה הביאה לאחותי קומפוט תפוחי עץ מ'אושוויץ קנדה'². **על אף הטיפול המסור נפטרה, זלמה, מהטיפוס בנר שני של חנוכה, בשנת 1943.** בכל שנה, בנר שני של חנוכה, אני מדליקה, לזכרה, נר נשמה.

טילה שרדה את ארבע שנות שהותה במחנה המוות אושוויץ. לאחר המלחמה עלתה ארצה, ונישאה לרב יוגל, לימים - רב העיר רמת גן.

רייזי: "לאורך השנים, שמרנו על קשר. טילה הייתה לי חברה אמיתית וקרובה. בכל שנה, לקראת חנוכה, הזכירה לי להדליק נר נשמה לזכר אחותי. היא הייתה אומרת לי: 'רייזי - לא לשכוח!'. לימים ניהל, בן דודו של בעלה, **הרב יוגל**, את מדרשיית נועם בפרדס-חנה, שבה למד בני, לזר. מאחר ולמד שם בתנאי פנימייה, ובזכות הקשר החם וההדוק בינינו, נהגה משפחת יוגל להזמינו אליהם לארוחות בשבתות."

על אופייה המיוחד של טילה, ניתן ללמוד מתוך הספר שיצא לזכרה במוחה, בשנת 1985 (תשמ"ה), שם סיפרה עליה אחת מניצולות המחנה: "ובתוך הגיהינום הזה, בין הולכי שתיים חסרי רגשות אדם - הסתובב מלאך אחד, אשר הזכיר לכולנו כי לא אפסה התקווה. מלאך בדמות בחורה צעירה, אשר בהתנהגותה האנושית ללא לאות, וללא פחד, ורק מתוך הצו האלוקי- עזרה, ריפאה, חבשה והביאה מזור ומרפא."

האחות הגדולה, רוזה, ניצלה.

רייזי: "כשפרצה המלחמה, רוזה כבר הייתה נשואה, אם לבן, ובהריון עם בתה, שנולדה כמה חודשים לאחר מכן. בהתחלה הם ברחו, ביחד אתי לקראקוב, ולאחר זמן מה חזרו לביתם באושוויץ, שם הצטרפנו אליהם מטשין. לאחר מספר חודשים, גורשנו, ביחד עם כל יהודי העיירה, לגטו בבנדז'ין. בעלה של רוזה עבד בייצור תלושים לקניית לחם. הוא נתן לרוזה שני תלושים, והיא הלכה לקנות בהם לחם.

---

2 "אושוויץ-קנדה" - מחנה הריכוז אושוויץ-בירקנאו היה הגדול מבין מחנות הריכוז וההשמדה שהוקמו על אדמת פולין. אושוויץ-בירקנאו נבחר להיות המחנה המרכזי לביצוע מלאכת ההשמדה של העם היהודי, ונבנו בו תאי גזים ומשרפות. מהלך הסלקציה וההמתה היה מתוכנן ומאורגן היטב. כשעצרה הרכבת לצד הרציף, הורדו ממנה הקורבנות, וחפציהם רוכזו במספר צריפים באזור שכונה "קנדה".

היא נתפסה, ונשלחה לבית הסוהר בבנדז'ין. זה היה בשנת 1942. אנחנו שמענו על כך, וזלמה, אחותי, סייעה לה, באמצעות קשרים שהיו לה: בתחילת שנת 1940, הגיע לטשין ראש הקהילה היהודית מבנדז'ין, כדי לספר למקומיים על המתרחש בפולין. זלמה הציעה לו ללון בביתנו. הוא הודה לזלמה, וביקש שתזכור את שמו, כאשר תגיע לבנדז'ין. וכך היה. כשנודע לנו על מאסרה של רוזה, הלכה זלמה אל אותו אדם, וביקשה את עזרתו. וכך ניצלה אחותי, ונשלחה למחנה עבודה בגרמניה, במקום למחנה השמדה. מאותו מחנה עבודה בגרמניה (איני זוכרת את שמו), הגיעה רוזה - איני יודעת את הפרטים - למחנה הריכוז ברגן-בלזן (Bergen-Belsen)."

ברגן-בלזן, היה מחנה ריכוז גרמני, הממוקם בסקסוניה תחתית, מדרום-מערב לעיירה ברגן. לקראת סוף המלחמה, שררו במחנה תנאים קשים ביותר. בפברואר 1945, עמדה, מנת המזון היומית של אסיר, על חצי ליטר מים ופרוסת לחם, אותפוחי אדמה. בשבועות האחרונים לפני השחרור, הופסקה אספקת המזון למחנה כליל. בחלק מהמחנה, לא הייתה אספקת מים, והאסירים נאלצו לשתות ממקורות מים מזוהמים.

מדי יום, היו העצורים צריכים לעמוד שעות ארוכות בחוץ, מבלי להתחשב בתנאי מזג האוויר. הצפיפות במחנה הייתה גדולה, ולא היו בו כל התקנים סניטריים. בצריפים, שהתאימו לכל היותר ל-1,500-2,000 איש, שוכנו כ-15,000 איש. תנאי התברואה הקשים, היוו כרפורה להתפשטות מהירה של מחלות, ועשרות אלפי אנשים מתו במחנה באיטיות.

ב-15 באפריל 1945, נמסרה המחנה לידי הבריטים. עם השחרור נגלו, לעיני המשחררים, מראות קשים. ערימות עצומות של גופות היו פזורות ברחבי המחנה. מרבית האסירים לא יכלו לזוז ממקומם, הם שכבו על הדרגשים חולים, עייפים, רעבים וצמאים. ב-17 באפריל הגיע כוח גדול של בריטים אל המחנה, כאשר בפניו שתי משימות: פינוי הגופות ופינוי הניצולים. ב-21 במאי, הועלה מחנה ברגן-בלזן באש, ונמחה מעל פני האדמה.

רייזי ממשיכה: "בעלה, ושני ילדיה של רוזה נספו. לקראת סוף המלחמה, רוזה חלתה, והייתה במצב גופני ירוד. לכן, לא יכלה לחזור לטשין מיד עם שחרור המחנה. רוזה הגיעה לטשין בנובמבר 1945, כחמישה חודשים אחרי. אני קיבלתי הודעה מראש על הגעתה. התרגשתי ושמחתי. רציתי לרוץ לרכבת, אבל היא כבר הגיעה. כשראיתי אותה, נחרדתי. לא הכרתי אותה. רוזה הייתה בת 31, רוזה, עם בטן נפוחה. כל שיניה נפלו, ושערה שרץ כינים. מצבה הנפשי היה קשה.

לקחתי אותה תחת חסותי, וטיפלתי בה. שרפתי את כל הבגדים שעמם הגיעה, ונתתי לה בגדים משלי. היה לי מעט כסף. קניתי בשר כדי להאכיל אותה, ולקחתי אותה לרופא שיניים. לאט לאט היא החלה לחזור לחיים.

בשנת 1946, כשנה לאחר שחזרתי, עזב הצבא הרוסי את הבית שלנו, ויכולנו לשוב ולגור בו. הבית הכיל ארבע דירות ענקיות. באחת מהן גרנו, ואת היתר, השכרנו. זה היה מקור הפרנסה שלנו. בנוסף, היה לנו שטח למסחר, שכלל ארבע חנויות. בהתחלה, לא יכולתי להשכיר אותן. גם לאחר שהמלחמה הסתיימה, עדיין היה בשוק מחסור במוצרי צריכה וסחורות למכירה. רק לאחר זמן ניתן היה להשכיר גם את החנויות.

תוך כדי הקליטה המחודשת בטשין הסתבר לנו, כי בבנק נותר, לכאורה, חוב, שאבילא הספיק לשלם, עקב הלוואה שלקח עוד לפני המלחמה. נאלצנו להחזיר את החוב. בכל הפרוצדורות האלה טיפלתי אני, נערה בת שבע עשרה. אני, שהורגלתי בתפקיד 'הקטנה' במשפחה, נאלצתי ללמוד 'תפקיד חדש'. בני משפחתי לא שרדו, ולרובה לא היה כוח נפשי להתמודד עם שום דבר.

בשנת 1947, נישאה רוזה, בשנית, ליהודי בשם **חסקל יוקר**, שאותו הכירה בקראקוב. גם חסקל היה ניצול שואה, שאיבד אישה וילדים. בת אחת שלו נותרה בחיים. בשנת 1948, נולדה בתם המשותפת, **מרים**. באותה השנה, עלו רוזה וחסקל לארץ.

שלמה, שני משמאל שורה עליונה, ויעקב, שני משמאל שורה אמצעית, הלכו ביחד לחדר בטשין לפני המלחמה

רגינה, אחותה של רייז, לפני המלחמה

יעקב, שני מימין ורגינה, ראשונה משמאל, אחיה של רייז, לפני המלחמה

פלה, אחותה של רייז, לפני המלחמה

ראובן, אחיה של רייז, לפני המלחמה

פרק 5: שלמה

בשנת 1948, נישאה רייזי לבחיר ליבה, שלמה אמסטרדם - נישואין שהובילו לחיים משותפים ומאושרים לאורך 63 שנים.

רייזי מספרת על בעלה: "שלמה נולד ב- 11 לאוקטובר 1923, בטשין. שם אמו היה רחל, ושם אביו - אלעזר. שלמה היה אח בכור לחנה ופלה - תאומות - צעירות ממנו בשמונה שנים. למשפחתו הייתה חנות לטקסטיל, שבה עבדו אמו ואביו ביחד. זו הייתה משפחה אמידה מאוד, ששמרה על אורח חיים דתי. שלמה נהנה מילדות יפה."

רייזי מסבירה את מקור השם הייחודי אמסטרדם: "שבתי צבי, שהיה משיח שקר¹, בא לסבא רבא של בעלי, שהיה רב והתגורר בפולין. הוא הראה לו ספר שכתב, שבו הוא מספר כי הוא משיח, וביקש מהסבא לחתום על כך שהוא מסכים למה שנכתב בספר, וכך היה. מאוחר יותר, התחרט, הסבא רבא, ורצה לתקן. שבתי צבי לא הסכים. הסבא שרף את בית הדפוס, כדי שהספר לא יראה אור, ולאחר מעשה, ברח מפולין לאמסטרדם, הולנד. עם הגעתו לעיר, שינה את שם משפחתו, אשכנזי, ל'אמסטרדם' כשמה של העיר, על מנת שלא יתגלה, ולא יוסגר בחזרה לפולין."

במלחמת העולם השנייה ברחו כל בני המשפחה לפולין, ומשם לרוסיה. שלמה התגייס לצבא הרוסי. במהלך המלחמה, נפטר אביו של שלמה ברוסיה. יתר בני המשפחה שרדו את השואה. עם תום המלחמה, שבו האם ובנותיה לטשין. גם שלמה שב לעירו, ביחד עם הצבא הצ'כי. עם שובם, שכרו להם דירה למגורים."

רייזי מתארת את נסיבות היכרותה עם שלמה: "הכרתי, את שלמה, עוד לפני המלחמה. התפללנו באותו בית כנסת. אני הייתי אז עדיין ילדה קטנה. בתום המלחמה, אני הייתי בת 16, והוא בן 21. הצעירים היהודיים ששרדו את השואה נהגו לבלות ביחד, וכך הכרנו. הוא היה יפהפה, ומצא חן בעיני. גם אני מצאתי חן בעיניו."

בילינו הרבה ביחד, בחברתם של צעירים נוספים בטשין. היינו הולכים למלון בשם "פולוניה" ורוקדים שם ריקודים סלוניים. ביקרנו הרבה בתיאטרון, ואחת לכמה חודשים, נסענו לאוסטרבה (עיר בצ'כיה), כדי לשמוע שם את מקהלת הצבא האדום. רצינו לחגוג, את החופש ואת החיים.

---

1 **שבתי צבי** - יהודי, יליד טורקיה, שנחשב לאחד ממשיחי השקר המפורסמים ביותר בהיסטוריה של עם ישראל. סביב דמותו התרקמה תנועת השבתאות, שהקיפה את רוב העולם היהודי במשך מספר שנים, ונמשכה אצל קבוצות מאמינים במאות ה-17 וה-18. בצעירותו האמין במיסטיקה ובקבלה, ושוכנע בדבר היותו משיח. הוא סבב בעולם, ואסף תומכים ומאמינים רבים. הוא תיקן תקנות, ביטל מנהגים דתיים ומינה את אחיו ואת מכריו ל"מלכים". נאסר, בשל פעילותו, על ידי העות'מאנים ב 1666. ניתנה לו אפשרות לבחור, בין התאסלמות למיתה. הוא בחר להתאסלם, ואחריו התאסלמו חלק מתלמידיו. הדבר היכה בתדהמה את העולם היהודי. בעקבות המקרה, הוטלו הגבלות במזרח אירופה על לימוד הקבלה והשם "שבתי צבי" הפך לשם גנאי.

שלמה עם אחיותיו התאומות - מיימינו פלה ומשמאלו חנה

שלמה ואני היינו חברים במשך כשנה, ואז, הוא נתן לי טבעת אירוסין עם יהלום, והציע לי נישואין. רחל, אמו של שלמה, שמחה מאוד שאהיה כלתה. היא הכירה, בטרם המלחמה, את המשפחה שלי, וידעה כי זוהי משפחה טובה מאוד, וכי באתי מרקע ומחינוך מעולים. נישאנו ב-29 לפברואר 1948 (תאריך לא טוב... רק פעם בארבע שנים אפשר לחגוג...). החתונה התקיימה בדירת אמו. אני לבשתי שמלה לבנה יפה. הוגש כיבוד צנוע, והיו ריקודים.

לאחר נישואינו, גרנו בבית משפחתי. הדירה שלנו, שהייתה ענקית, חולקה לשלוש דירות, ואנו גרנו בחלק אחד שלה. לשלמה הייתה חנות לדברי סדקית, והוא ראה ברכה בעמלו.

באחד הימים, נסענו עד לפראג, כדי לבקר בתערוכת רהיטים. בתערוכה, מצאתי מערכת ישיבה שמצאה חן בעיני, אך נאמר לי כי מישהו אחר כבר קנה אותה. יצאתי החוצה אל בעלי, חזרתי עם 5,000 כתר במזומן, ומערכת הישיבה הייתה שלי. אחר-כך, נאלצה המוכרת, להוביל אותה על פני 600 ק"מ, עד לטשין...

הייתה לי עוזרת, גויה, לצורך מלאכות הבית. במשך כל השבוע, לא עשיתי בבית כלום. העוזרת הייתה מגיעה פעם בשבוע, ומנקה. אמרתי: 'עכשיו אני לא עושה כלום. שהם יעשו'. זו הייתה הנקמה שלי בגויים, על שנות המלחמה ועל כל מה שעשולנו. אבליום אחד, הגיעה חמותי לביקור, ולא מצאה אף כוס נקייה לרפואה... היא שאלה: 'איפה הכוסות? שברת את כולן?' יצאתי מזה איכשהו... אחר-כך, כשעלינו ארצה, כבר חזרתי לעשות את כל עבודות הבית."

בסוף שנת 1948, נעצר, שלמה, ע"י המשטרה המקומית. המשטרה מצאה אצלו, בתוך צמיגה מכונית, דולרים, שהיו אסורים, באותה עת, להחזקה על-ידי אנשים פרטיים. שלמה נשלח לכמה חודשים לבית הסוהר. מיד עם שחרורו, ברח מטשין לוויה, ומשם עלה ארצה, למדינת ישראל. עם עלייתו, גויס מיד (רייזי: "תיכף מהאנייה") לשירות בצה"ל. בטשין נותרה, לבדה, רייזי, בהריון מתקדם. אך רייזי, כמו רייזי, שמרה, כתמיד, על קור רוח ואומץ לב.

היא מספרת: "לאחר בריחתו של שלמה, השוטרים באו לחפש גם אצלי דולרים. אמרתי להם שבעלי עזב אותי. וכדי לשכנע אותם בכך שהסיפור הוא אמיתי, קרעתי, בחמת זעם, אל מול עיניהם, את תמונות החתונה שלנו. נתתי כמה תמונות מהחתונה למשמרת אצל קרובי משפחה, אך גם הם, מהפחד, שרפו אותן. וכך נותרה לנו רק תמונה אחת, ששמרתי, כמזכרת מיום נישואינו."

ועוד סיפור, הממחיש את אומץ ליבה של רייזי: "לאחר המלחמה, יהודים בטשין נתנו לי כסף, כדי שאשמור להם עליו. בבית היה לי 'בוידעם', עם מפתח ומנעול, שבתוכו ניתן היה לשמור כסף. אנשים סמכו עלי. בעת ששלמה ישב בכלא, באו אלי שוטרים, ואמרו לי: 'בעלך סיפר לנו שיש לך כסף בבוידעם. אנחנו הולכים להרוס לך את כל הבוידעם'."

אני ידעתי, שאין שום סיכוי ששלמה יספר למשטרה דבר כזה, ושלמעשה אין להם מידע אמיתי. לא נבהלתי. ידעתי שאין טעם לנדב להם מידע. ענית: 'כשחזרתי מהמלחמה, קיבלתי רבע מיליון כתר מהממשלה, כפיצויעל הנזקים שנגרמו בתקופת המלחמה לבית שלי. אין בעיה. תשברו את הבוידעם, והממשלה תיתן לי עוד חצי מיליון כתר, פיצוי על הנזק שאתם גרמתם'. השוטרים נבהלו... הם לא רצו להיות אחראים לנזק בהיקף כזה, והלכו מהבית."

ב-7 לפברואר, 1949, נולד אלעזר-שמשון, בנם הבכור של רייזי ושלמה, שנקרא כך על שם אבות שניהם, וכונה בשם החיבה - לזר.

רייזי מספרת: "בבית החולים, כשילדתי, ומאחר ושלמה לא היה לצדי, הגיע אלי חבר, כדי לשמש על תקן ה'אבא' של הילד. לזר היה תינוק בהיר ובלונדיני, כמו אביו. החבר, כמוני, היה שחור שיער. הרופא שטיפל בי, תהה, בקול רם, איך ייתכן שתינוק בהיר כזה נולד לזוג הורים כהים..."

ההסתגלות לאימהות, לא הייתה פשוטה, עבורי. היו הרבה דברים שלא ידעתי: מה עושים? מתי נותנים לתינוק לאכול? אני הלא תמיד הייתי הקטנה בבית, ולכן לא ראיתי איך מטפלים בתינוקות, ולא הייתה לצדי אימא, שבה אוכל להיעזר. שטפני, העוזרת שלנו מלפני המלחמה, באה לעזור לי במלאכות הבית, וכיבסה את החיתולים של התינוק. גם אמו של שלמה עברה לגור אתנו. לאט לאט הסתגלתי למצב החדש, ולמדתי ליהנות מהאימהות ומבני הקטן."

רייזי ושלמה בקרלסבד, עם חברתה של רייזי,
טוני קמפלה, 1948

רייזי ושלמה, 1947

רייזי בפסטיבל קולנוע בינ"ל במריאנבד, 1948

רייזי ושלמה לאחר המלחמה, 1946

רייזי ושלמה ביום חתונתם, פברואר 1948

לזר התינוק בצ'כיה, 1949

פרק 6: בית חדש

בשנת 1949, עלו ריזי ובנה התינוק לזר ארצה, למדינת ישראל.

הנה רקע קצר לסיבת עלייתם: בשנת 1948 עלתה לשלטון בצ'כוסלובקיה המפלגה הקומוניסטית. באותה התקופה, חיוב מדינה כ-44,000 יהודים. עם עליית השלטון הקומוניסטי במדינה, נותקו קשרי הקהילה עם שאר קהילות היהודים בעולם. בין השנים 1948-1950 היגרו מצ'כוסלובקיה כ-26,000 יהודים, מתוכם כ-19,000 למדינת ישראל.

ריזי מספרת: "הקומוניסטים באו, והלאימו הכול, את כל הרכוש האישי. גם הבית שלנו הולאם. באותו שלב, נתנו ליהודים לצאת מצ'כיה. החלטנו לעלות ארצה. בשנת 1949 הפלגנו, לזר ואני, באניה, מבארי שבאיטליה לארץ. אני שילמתי כסף בשביל לקבל חדר לבד, עם התינוק שלי. יתר העולים היו למטה, באולם משותף.

כשהגענו לחיפה, רשמו אותי בשם **טריזה**, ומאז, זהו שמי בכל הניירות הרשמיים, למרות שלמעשה, שמי הוא ריזל.

כזכור, שלמה הגיע ארצה לפנינו, עוד בשנת 1948, ומיד גויס לצה"ל. לקראת הגעתנו ארצה, ביקש שלמה לשכור עבורנו דירה. בת דודתו, שגרה ברחוב גורדון בתל-אביב, המליצה לו (מסיבה שאינה ברורה...) על מגורים בשכונת התקווה.

זה היה סיפור מצחיק: שלמה הלך למתווך, וביקש לשכור דירה בדמי מפתח. המתווך הבטיח לו מפתח, אך כל הזמן דחה אותו ב'לך ושוב'. שלמה, שהיה מוטרד פן אשתו ובנו התינוק יוותרו בלא מקום מגורים, סיפר על כך למפקד שלו בצבא. המפקד לא היסס. הוא לקח את שלמה, וגם טנק מהבסיס. שניהם הגיעו, עם הטנק, למשרדו של המתווך, ו'הכניסו את צריח הטנק לחלון משרדו'. לא קשה לנחש את התוצאה: המפתח נמסר מיד לידי בעלי ומפקדו רב התושייה...

כשעליתי, הבאתי כמה פרטי ריהוט בסיסיים: ספה, שולחן, מיטה ללזר. דברים שניתן לסחוב וש אפשר היה להתחיל אתם. גרנו בשכונת התקווה, ברחוב גימל מס' 1, במשך כשמונה שנים. גם אמו של שלמה ואחיותיו התאומות גרו אתנו, ביחד, באותה הדירה. במרוצת השנים, בגרו חנה ופלה, אחיותיו של שלמה, נישאו ועזבו את הבית.

שלמה שירת כשלוש שנים בצבא הקבע. לאחר מכן, ביקשתי ממנו שישתחרר, והוא עבר לעבוד כפקיד במכס בתל-אביב. אני הייתי עקרת בית. טיפלתי בלזר והחזקתי את הבית.

את השפה העברית למדתי, 'תוך כדי החיים', בלי ללכת לאולפן. בשכונת התקווה, שבה גרנו, היו הרבה עולים חדשים מאירופה, וכולנו למדנו עברית 'תוך כדי'.

רחל, אמו של שלמה, בישלה, וסייעה לי בעבודות משק הבית. היו בינינו יחסים טובים. גרנו בדירה קטנה, בתנאים צנועים מאוד, ודאי ביחס למה שהורגלנו לו בצ'כיה. אבל היינו בארץ שלנו, במדינה שלנו. היינו צעירים, ואחרי השואה, שום דבר כבר לא היה לנו קשה.

לזר בתל-אביב, 1950

רייזי ולזר בתל-אביב, 1950

בשנת 1955, נולדה בתנו הצעירה, **חדווה-פרידה**. את השם חדווה נתנו לה, כיקווינו שבחיינו ישרו, תמיד, חדווה, דיצה ורינה. גרנו בארץ, במדינה שלנו, והיה לי חשוב לתת לה שם עברי. היא נקראה גם פרידה, על שם אמי שנספתה בשואה.

לזר, בני, תמיד היה לבוש היטב. אני הבנתי מהר מאוד, כי שכונת התקווה היא לא השכונה הכי טובה בעיר... היה חשוב לי שלזר ייראה תמיד כאילו גדל בבית טוב ובשכונה טובה. ולילדים שיננתי, כי אם הם נשאלים היכן הם גרים, יענו: בשכונת 'מכבי החדשה'. (הסמוכה לשכונת התקווה).

בשנת 1957, עם קבלת השילומים מגרמניה, עברנו לגור ברחוב פנקס מס' 24, בצפון-תל-אביב, בדירת שניים וחצי חדרים, עם הול גדול, שלוש מרפסות, ומטבח.

בביתנו נשמר אורח החיים הדתי, ושני ילדינו ביקרו ולמדו במוסדות חינוך דתיים, והיו חניכים בתנועת הנוער הדתית 'בני עקיבא'. בקיץ, היינו נוסעים, כלבני המשפחה, לשבועיים, לבית הבראה בקיבוץ קריית ענבים. לפעמים גם שלחתי את הילדים לקייטנה, בתנאי פנימייה, בהרצליה, או בקיבוץ.

חדווה התינוקת, תל-אביב, 1955

יום הולדת שנה לזר בישראל, נר ראשון של חנוכה, 1950

לזר, שלישי מימין, בגן הילדים, 1953

חדווה על גבי איגרת ברכה
לראש השנה, 1958

שלמה ולזר, 1956

לזר וחדווה, 1959

כשלזר היה בן 13, וחגג בר-מצווה, שלחנו אותו לטיול מאורגן באירופה, עם שני חברים. הם התארחו אצל משפחות שהיו שייכות ל'בני עקיבא'. הנסיעה עלתה כסף רב, שלא היה מצוי בכיסנו, אבל אני אמרתי: 'הילדים הם ילדים וצעירים רק פעם אחת. אני מוכנה להתהלך עם סנדלים בחורף, ובתנאי שבני ייסע'. מאוחר יותר גם חדווה נסעה לאירופה, במסגרת טיול של בני עקיבא.

כשחדווה התחילה את לימודיה בתיכון, התחלתי לעבוד. לגיסתי, אחותו של שלמה, היה עסק לקונפקציה - תפירה עבור חנויות, ברחוב הרצל בדרום העיר. הלכתי לעזור לה. לא ידעתי לתפור אבל הסתכלתי, וכך הבנתי מה לעשות. כמו לאבי, היו לי 'ידיים טובות'. תפרנו: שמלות, חליפות וחולצות, שאותן סיפקנו לחנויות בכל הארץ, לפי דרישה. עבדתי שם במשך כעשרים שנה, וניהלתי את המקום ביחד עם גיסתי. כאשר שלמה יצא לפנסיה, בגיל 70 (בשנת 1993), הוא בא לעזור לנו בכל נושא הכספים: הנהלת חשבונות והתנהלות מול הבנקים. עבדנו שם כעשר שנים ביחד.

בשנת 1985, עברנו לדירה שבה אני מתגוררת כיום, ברחוב בלקינד, הסמוך לרחוב פנקס. המעבר היה בעקבות חדווה ובעלה, מוטי, שלהם רכשנו דירה בבניין זה.

משפחת אמסטרדם בבר המצווה של לזה, 1962

רייזי ושני ילדיה, בר המצווה של לזה, 1962

אחותי רוזה, ובעלה, חסקל, התגוררו בסמוך אלינו, בתל-אביב. בבעלותו של חסקל היה עסק מצליח. לאורך כל השנים, שמרנו בינינו על קשר הדוק. כמעט בכל יום שוחחנו בטלפון, בלינו יחד, וגם נסענו להתארח ביחד בבתי מלון. היינו משוחחות בינינו על בני המשפחה שלנו, שנספו. על אבא שלנו, שהיה איש נעים ואינטליגנטי, וגם מפורסם ומוכר בכל מקום.

רוזה אהבה גם את אמי, שהייתה אמה החורגת. היא קראה לה 'דודה'. לאחר המלחמה, ומאחר ולא ידענו את תאריך הפטירה של אמי, הייתה רוזה מדליקה נר נשמה לאמי, ביחד עם הנר לאמה הביולוגית. דיברנו גם על השואה. אבל רוזה מעולם לא אמרה מילה על ילדיה המתים. היא שמרה את כאבה עמוק בפנים. לימים, לאחר פטירת בעלה, עברה רוזה להתגורר בירושלים, בסמוך לבתה מרים. היא נפטרה בשנת 2006. בת 92 הייתה במותה. אני שומרת על קשר חם והדוק עם בתה."

משפחת אמסטרדם בבית ההבראה בקריית ענבים,
שנות השבעים

לור על האנייה בדרך לאירופה, 1962

פרק 7: לזרוחדווה

ילדיה של רייזי, לזר וחדווה, בגרו ועיצבו את מסלול חייהם.

לזר:

לזר למד בבית"ס היסודי "מירון", הסמוך לבית הוריו ברחוב פנקס בתל-אביב. את לימודיו התיכוניים, עשה ב"מדרשיית נועם" שבפרדס חנה, בתנאי פנימייה.

בצה"ל שירת, לזר, כשליש בחיל השריון, בבסיס צאלים שבדרום.

עם תום שירותו הצבאי, נסע לאיטליה, לאוניברסיטת פררה (Ferrara), ללימודי רפואה. לאחר מכן התמחה בארץ, בבית"ח איכילוב, בכירורגיית כלי דם. באיכילוב המשיך לעבוד גם כרופא בכיר.

לזר נישא ליהודית (לבית קוס), כיום שופטת בבית המשפט המחוזי בתל-אביב. לשניים נולדו שלושה ילדים: שירלי (1986), דנה-רחל ותום-יצחק (תומי), (1992).

ב-4 לנובמבר, 2009, הלך לזר לעולמו לזר לאחר מחלה קשה.

לזר בתקופת הלימודים באיטליה, תחילת שנות השבעים

חדווה ולזר, שנות השבעים

יהודית ולזר בחתונתם

לזר ויהודית

חדווה:

כאחיה הבכור לפנייה למדה, חדווה, בביה"ס היסודי "מירון" הסמוך לבית המשפחה. את לימודיה התיכונים עשתה בביה"ס התיכון הדתי לבנות "צייטלין" בתל-אביב.

את שירותה הצבאי עשתה חדווה בנח"ל, כמ"כית, ולאחר מכן כמש"קית ת"ש.

עם תום שירותה הצבאי, פנתה ללימודי חשבונאות באוניברסיטת תל-אביב.

חדווה נישאה למרדכי (מוטי), ונולדו להם ארבעה ילדים: לירון-רחל (1979), דניאל-שמואל (1981), יונתן (1984) וגלעד-יעקב (1986).

במשך שנים הייתה חדווה אם במשרה מלאה לילדיה. לאחר שבגרו, עבדה לצדו של בעלה במוסד לדיור מוגן ברמת גן, כמנהלת חשבונות. בנוסף, התנדבה, בעזרה לנזקקים בתל-אביב ובביה"ח השיקומי "רעות".

ב-4 באפריל 2007, הלכה חדווה לעולמה, לאחר מחלה קשה.

חדווה בעת שירותה הצבאי, 1973

חדווה עם לירון ודניאל, שנות השמונים

חדווה בבת המצווה של לירון, 1991

רייזי ושלמה בחתונתה של חדווה, 1978

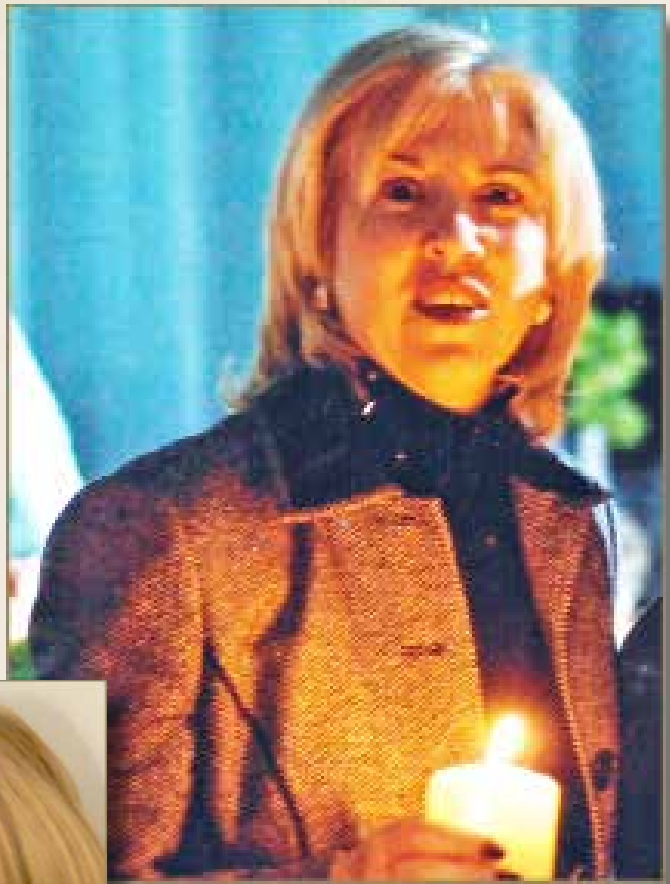
רייזי ושלמה עם נכדתם הבכורה לירון, 1979-80

חדווה עם ארבעת ילדיה בכניסה לבית ברחוב בלקינד, 1990

חדווה, מוטי והילדים, בת המצווה של לירון, 1991

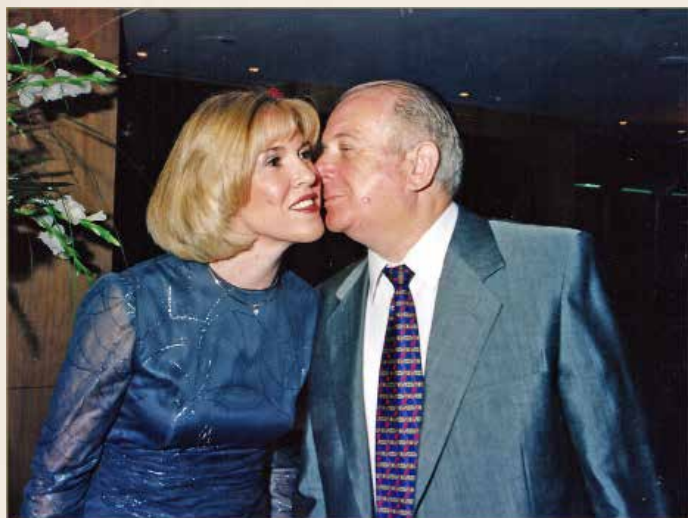
חדוה 2007

חדוה עם עומר התינוק

חדר על שם חדוה בבית החולים 'רעות', שבו התנדבה

חדווה עם שלמה בבר המצווה של גילי, 1998

יהודית עם שלושת ילדיה - שירלי, דנה ותומי, 1992

עם התאומים דנה ותומי

פרק 8: השנים המאוחרות

לאחר שנים של עבודה מאומצת, של בניית חייהם, בעשר אצבעות בארצם החדשה, יצאו, רייזי ושלמה לגמלאות.

"שנינו יצאנו לפנסיה ביחד, ותמיד היינו עסוקים. שלמה היה בוועד הבית שלנו, במשך כחמש עשרה שנים, והדיירים הרבו להתייעץ עמו, בעניינים שונים. נסענו לכל מיני מקומות. תמיד היה משהו: שמחות משפחתיות, הצגות בתיאטרון ובתיאטרון היידיש, קונצרטים, נסיעות לבתי מלון בחגים, ולטיולים בארץ.

החל משנות השבעים, התחלנו לנסוע לחו"ל. לפעמים בטיולים מאורגנים, ולפעמים לבד. עם נפילת המשטר הקומוניסטי בתחילת שנות התשעים, התחלנו לנסוע גם לצ'כיה. נסענו לערי נופש, למשל: לקרלובי-ווארי. ובכל ביקור בצ'כיה, תמיד הגענו גם לעיר הולדתנו, טשין."

רייזי מתארת את הביקור הראשון בטשין, בחברת ילדיה, לזר וחדווה: "זה היה בתחילת שנות התשעים. לאורך כל שנות ילדותם, תיארתי בפניהם, תמיד, את בית ילדותי הגדול והיפה, ברחוב זקסנברג מס' 13 בטשין. בני לזר, נהג להקניט אותי בעניין זה. הוא לא האמין לכל הסיפורים שלי. לא התווכחת."

כשהגענו לבית, העמדתי אותם מולו, מעבר לרחוב, כדי שיוכלו לראותו היטב. ואז, בני, צעק: 'זה מספר 13!' הוא זכר את מספר הבית מהסיפורים שלי. חדווה ולזר היו המומים, מהגודל ומהפאר של הבית.

ואז נכנסנו פנימה. הצ'כים הלאימואת הבית שלנו, לקחו אותנו מאתנו והפכו אותנו למוזיאון לתולדות צ'כיה. כאשר נכנסנו פנימה, רצתי במדרגות, המוכרות לי היטב. מנהלת המוזיאון, רצתה להראות לי את הדרך. אמרתי לה: 'את תשבי, ואני אראה לבד. פה אני בבית'. היא רצתה להראות לי היכן השירותים. עניתי לה: 'את תראי לי, בבית שלי, איפה השירותים?!'. זו הייתה תחושה קשה מאוד להסתובב שם, בגלל הזיכרונות. הסתובבנו גם בעיר. היינו מוזמנים אל ראש העיר, שהכיר וזכר את אבי."

ברבות השנים, לאחר הליך משפטי מורכב וארוך, נרשם בית המשפחה על שמה ובעלותה של רייזי, אך הוא ממשיך לשמש כמוזיאון לאומי.

רייזי ממשיכה: "באותה נסיעה, ביקרנו גם במחנה ההשמדה אושוויץ, בונספובני משפחתי, ובעיר אושוויץ, שם קבור הסבא רבא שלי יעקב שרף. היינו גם בקראקוב, בבית סבי, שהוחרם ע"י הנאצים.

שלמה ואני היינו נשואים במשך 63 שנים והיו לנו חיים נהדרים ביחד. שלמה אהב אותי מאוד, כיבד אותי, ודאג לכל צרכי. אף פעם לא רבנו. מהבית שבו גדלתי, למדתי: כשהבעל בא הביתה, ונכנס בדלת, לא אומרים לו דבר, מטוב ועד רע. קודם כול נותנים לו לאכול, כדי שיירגע, ורק אז מספרים. היינו משוחחים על דברים, מחליטים ביחד. ומעולם לא אמרתי לו: 'אמרת לך!', כי זה היה מעליב, ועושה אותו קטן. תמיד היה נחמד ושקט אצלנו. תמיד שמח."

שלמה נפטר ב-23 ביולי 2011. הוא נקבר לצד שני ילדיו, לזר וחדווה בבית העלמין קריית שאול.

רייזי ושלמה בעת טיול למריאנבה, צ'כיה, 1992

רייזי ושלמה ליד הבית
בטשין, בעת טיול
בצ'כיה, 1990

רייזי ושלמה ליד הבית בטשין, 1998

נכדיה של רייז, שנות התשעים

רייז, שלמה, חדווה, מוטי והילדים, ביום חתונתה של לירון עם ערן

פרק 9: כאן ועכשיו

דור ההמשך, נכדיה של רייזי, בגר גם הוא ובונה לו חיים.

שירלי היא בעלת תואר ראשון במשפטים, ותואר שני במנהלעסקים, שניהם מהאוניברסיטה העברית בירושלים. לאחר לימודיה עבדה בחברת גוגל (Google) בישראל. שירלי נישאה ל**ליהל גבר**, וכיום היא סטודנטית לכלכלה בשיקגו, ארה"ב.

דנה היא סטודנטית לרפואה, באוניברסיטת תל-אביב. **תומי** הוא קצין בצה"ל, בצבא הקבע. שניהם מתגוררים בתל-אביב.

לירון למדה ארכיטקטורה באוניברסיטת תל-אביב, ועוסקת במקצועה. היא נשואה ל**ערן לשם**, מתגוררת בתל-אביב, ואם ל**עומר** (2007), **עמית** (2009), ו**בועז-שחף** (2012). שמו השני של בועז - **שחף**, הוא ראשי תיבות של השמות: **שלמה**, **חדווה** ו**פריידל** (פרידה) - שמה השני של חדווה.

דניאל למד מתמטיקה ומדעי המחשב באוניברסיטת תל-אביב. הוא נישא ל**שני** ואב לתאומים **ארי-לואיס** ו**שי-לי** - **חדווה** (2014), עובד בחברת הייטק, גר בתל-אביב, ולומד לתואר שני בסטטיסטיקה.

יונתן למד מחשבים באוניברסיטה העברית, והמשיך באוניברסיטת בר-אילן. הוא נשוי ל**מיכל**, גר בפתח-תקווה ואב ל**אורי-שלמה** (ע"ש סבא) (2012) ו**ורונה-חדווה** (2014).

גילי לומד מדעי המחשב באוניברסיטה הפתוחה. את שירותו הצבאי עשה בממר"ם - יחידת המחשב של צה"ל, שם המשיך לעבוד גם כאזרח, במקביל ללימודים. גילי נשוי ל**שלווה**, גר ברעננה, ואב ל**מיקה** (2014).

רייזי, פעילה ונמרצת, שומרת כיום על שגרת יום סדורה ומגוונת. היא ממשיכה לטפל בסידוריה וענייניה בעצמה.

שומרת על קשרים הדוקים עם כלתה וחתנה ועם חברות ומכרות, עמן היא נפגשת לצעידות בכיכר המדינה.

מותם של לזר, וחדווה, ילדיה האהובים, היה ועודנו מכה אנושה עבור רייזי, אשר אינה חדלה להתגעגע אליהם, כמו גם אל בעלה האהוב שלמה. הנכדים והנינים הנם בבחינת נחמה גדולה עבור רייזי, המקפידה לשמור עמם על קשר הדוק, ולארח אותם בביתה לעיתים תכופות.

בהביטה אל העתיד, מבקשת רייזי לאחל לכל נכדיה וניניה, שישכילו לשמור על שלמות המשפחה, ולקיים ביניהם קשר הדוק של אהבה, לאורך השנים והדורות.

דנה, שירלי ותום בחתונתה של שירלי

בחתונה של גילי ושלווה

הבריתה של רונה

מוטי, דניאל, שני, אורי, יוני, מיכל מחזיקה את רונה, סבתא, לירון, בועז, עומר, ערו, גילי ועמית

מימין - גילי, שלוה, מיכל, יוני, רייז, שני, דניאל, עמית, מוטי, פיליס, לירון, ערן ועומר בחתונתם של דניאל ושני

מימין - דניאל, שני, יוני, רייז, לירון, עומה, גילי ושלמה, בחתונתם של יוני ומיכל

רייזי ושלמה עם
חדוה ויוני

רייזי עם ניניה

רייזי עם הנינים החדשים
ארי ושי-לי, אוקטובר 2014

שי-לי

ארי

עם בועז-יולי 2012

עם עומר בן השנה-פבר' 2008

עם אורי

עם בועז בהדלקת הנרות המסורתית
אצל סבתא

עמית בן שנה-נובמבר 2010

ספר

דרבני יושר

זהו החוקים והלוחים שללום של היושבים בספר ברוך ישר ואמלל למה קונג
סוף לגלל כל המלל עמדי דמי וסוף וסוף וזל למה המלל למה גרמ
סוף סוף המלל המלל סוף מי סוף וסוף סוף סוף **משה יעקב יעקב**
למלל סוף המלל סוף **בן אישפיצין** סוף

גם המלל סוף המלל דרבני יושר על המלל המלל המלל
מלל סוף סוף המלל המלל המלל סוף סוף המלל המלל

הובא למלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל
מלל המלל סוף סוף **מלל לקראת** וזל המלל סוף המלל

נדפס בן

פרימיטיב

במלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

מלל המלל סוף סוף המלל המלל סוף סוף המלל המלל

העמוד הראשון של הספר המפורסם שכתב ר' יעקב שארף.
שם גם מצויין שהוא רב בקהילת אושפיצין (=אושויץ)